

Ilustracja 1. Jabłonna, ul. Modlińska 152, dawna austeria — obecnie siedziba Urzędu Gminy. Fot. Michał Dudkowski, 2023

Figure 1. Jabłonna, No. 152 Modlińska Street, former inn — currently the seat of the Municipal Office. Photo by Michał Dudkowski, 2023

Otrzymano:

7 lipca 2023 r.

Zaakceptowano:

18 października 2023 r.

MICHAŁ DUDKOWSKI, dr inż. arch.

Stowarzyszenie miłośników Janówka Drugiego i okolicy „Nasza Ostoja”

michal_dudkowski@wp.pl; <https://orcid.org/0009-0009-0819-9919>

DOI: <https://doi.org/10.17388.WUT.2023.0005.ARCH>

Licencja/License CC BY-NC-ND 4.0 (creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0)

AUSTERIA W JABŁONNIE. PRZYCZYNEK DO BADAŃ NAD TWÓRCZOŚCIĄ ARCHITEKTONICZNĄ SZYMONA BOGUMIŁA ZUGA ORAZ ARCHITEKTURĄ ZESPOŁU REZYDENCJONALNEGO BISKUPA MICHAŁA PONIATOWSKIEGO W JABŁONNIE

WPROWADZENIE

Samorządowe władze podwarszawskiej Jabłonnicy mieszczą się w wyjątkowym miejscu — budynku wybudowanym w drugiej połowie XVIII wieku — dawnej austerii. Pomimo że jest on integralnym elementem założenia pałacowo-parkowego zrealizowanego przez wybitnych architektów doby oświecenia, to budynek ten jest mniej znany i niedoceniony. Wpływ na to ma zapewne jego odseparowanie od głównej części zespołu pałacowego. Dawna austeria znajduje się przed bramą wjazdową na teren parku, po przeciwległej stronie drogi prowadzącej z Warszawy do Nowego Dworu Mazowieckiego i Modlina — obecnej ulicy Modlińskiej. Na odrębność tego budynku od reszty zespołu wpływ ma także obecna jego forma, będąca konsekwencją różnorodnych przebudów, łącznie z powojenną odbudową. Asymetryczna bryła o naczółkowych dachach, daszkach przyokapowych i elewacji w kolorze żółtej ochry, zaopatrzona w oszkarpowania [il. 1], odstaje od klasycystycznej zabudowy głównej części jabłonowskiego założenia rezydencjonalnego.

Budynkowi dawnej austerii w Jabłonce nie poświęcono wiele uwagi w publikacjach o charakterze naukowym. Zwięzłe, podstawowe informacje podano w Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce¹. Spośród niepublikowanych materiałów należy wymienić karty tzw. *Zieloną* i *Białą*, a także dokumentację i opracowania w zasobach Urzędu Gminy Jabłonna². Jednakże informacje podane w powyższych źródłach nie zawsze są wzajemnie spójne.

¹ I. Galicka, H. Sygietyńska, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, Tom X, Zeszyt 10, Warszawa 1987.

² Por. *Bibliografia*.

Prowadzone w ostatnim czasie i związane z planowanymi pracami remontowymi różnorakie badania dotyczące tego ciekawego budynku, zachęcają do podjęcia próby rekonstrukcji początków jego dziejów i pierwotnej architektury.

TWÓRCY

Historia założenia pałacowo-parkowego, podobnie jak architektura poszczególnych budynków w części ogrodzonej pałacowego kompleksu, jest bardzo dokładnie opisana w literaturze przedmiotu³, jednakże na potrzeby niniejszego artykułu warto przytoczyć najważniejsze fakty. W 1774 roku najmłodszy królewski brat Michał Poniatowski (1736–1794), od 1773 roku biskup płocki, wszedł w drodze wymiany za prywatne dobra, w posiadanie rezydencji biskupów płockich w Jabłonninie. Już następnego roku w miejscu poprzedniej zabudowy⁴ rozpoczął budowę pałacu — *de facto* wygodnej i dość obszernej letniej willi podmiejskiej, według projektu królewskiego architekta Domenico Merliniego (1730–1797). Zasadniczo parterowy budynek, z piwnicą *à la grotta*, usytuowano na osi starej alei wjazdowej prowadzącej od strony wsi⁵. Zawierał głównie program reprezentacyjny (w tym m.in. usytuowany na głównej osi obszerny okrągły salon z widokiem na zakole Wisły, tak zwaną Salę Kompanii używaną jako sala bilardowa, Ogród Zimowy — inaczej nazywany Salą Marmurową lub Pokojem Tureckim z apartamentem łazienkowym) oraz niewielkie mieszkanie właściciela i kaplicę. W 1775 roku prowadzono już prace wykończeniowe⁶. Przynajmniej od 1778 roku, jak pisze Karol Guttmajer⁷, a możliwe, że równocześnie z budową pałacu, czyli od około 1774 roku, jak podaje Jolanta Putkowska⁸, pracę przy realizacji tego zespołu rezydencjonalnego podjął inny wybitny architekt doby polskiego oświecenia — Szymon Bogumił Zug (1733–1807).

Poproszony o przygotowanie projektu pałacu dla królewskiego brata Domenico Merlini, „architekt Króla i Rzeczypospolitej”, był jednym z najznamienitszych architektów tych czasów. Tworząc dzieła w guście króla, największego mecenasa epoki⁹, kreował swoistą architekturę klasycystyczną z elementami baroku i rokoka¹⁰ — specyficznym nurcie przez część historyków architektury określanym mianem stylu Stanisława Augusta¹¹. Dzięki temu Merlini wszedł do panteonu największych twórców polskiej architektury. W okresie budowy kompleksu pałacowego w Jabłonninie, czyli w latach 1774–1784 we-

³ Por: S. Lorentz, *Jabłonna*, Wrocław–Warszawa 1961; K. Guttmajer, *Jak powstawał i jak wyglądał zespół pałacowy biskupa Michała Poniatowskiego w Jabłonninie*, „Mazowsze”, 2002, nr 12, s. 23–52; J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje na przedmieściach i pod miastem w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2016.

⁴ J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 398.

⁵ S. Lorentz, *Jabłonna*, op. cit.; J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 408.

⁶ S. Lorentz, *Jabłonna*, op. cit.; K. Guttmajer, *Jak powstawał...*, op. cit., s. 24.

⁷ K. Guttmajer, *Jak powstawał...*, op. cit., s. 37.

⁸ J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 408.

⁹ A. Miłobędzki, *Zarys dziejów architektury w Polsce*, Warszawa 1989, s. 237.

¹⁰ Por. Ibidem, s. 238–239, 254–255,

¹¹ Por. S. Lorentz, A. Rottermund, *Klasycyzm w Polsce*, Warszawa 1984, s. 18–19.

dług projektów Merliniego zrealizowano ogromną liczbę obiektów, głównie w Warszawie. Były to liczne budowle w Łazienkach¹², szereg sal w Zamku Królewskim¹³, a także remont wnętrz pałacu Pod Blachą (1775), pałac Karola Borcha przy ulicy Miodowej (przed 1780), domki celników w Mokotowie (1780), stajnie królewskie przy ulicy Grodzkiej (1780), odbudowa Pałacu Rzeczypospolitej (dawniej Krasieńskich) po pożarze (1782–1783), cerkiew i klasztor Bazylianów oraz pałac metropolity Jasona Junoszy Smogorzewskiego przy ulicy Miodowej (1781–1784). Także poza Warszawą powstawało w tych latach szereg realizacji autorstwa Merliniego. Oprócz pałacu w Jabłonnie były to np. projekty pałacu Antoniego Barnaby Jabłonowskiego w Racocie (1780–1791), przebudowa ratusza w Piotrkowie (1782), czy przebudowa pałacu Kazimierza Raczyńskiego w Rogalinie (po 1882 roku)¹⁴. Nie dziwi zatem, że przy takim natężeniu pracy Merlini był skłonny podjęcia się wykonania na terenie Jabłonny „jedynie” projektu pałacu. Portret inwestora trzymającego rysunek planu pałacu w dłoniach wskazuje na to, że biskup płocki Michał Poniatowski był bardzo z tego projektu zadowolony¹⁵.

Wybór Szymona Bogumiła Zuga na projektanta pozostałych obiektów założenia i parku był tak samo oczywisty jak trafny. Zug co prawda, poza nielicznymi wyjątkami, nie pracował bezpośrednio dla króla — brata inwestora, lecz jako znakomity architekt przygotowywał projekty różnorodnych obiektów, głównie w Warszawie i okolicach, dla licznych przedstawicieli najważniejszych polskich rodów, w tym dla członków rodziny królewskiej. Miał już wówczas ugruntowaną pozycję wybitnego i doświadczonego projektanta założeń ogrodowych, co stanowiło bardzo istotny element letniej rezydencji płockiego biskupa.

Ten, wywodzący się z Saksonii architekt, przybył do Polski wraz z dworem saskim w 1756 roku, w początkach wojny siedmioletniej, kiedy to dwór Wettinów przeniósł się z Drezna do Warszawy. Zug pełnił wówczas funkcję konduktora (pomocnika) Saskiego Urzędu Budowlanego. W początkach pobytu w stolicy Rzeczypospolitej przygotowywał projekty dla członków dworu saskiego, a w 1760 roku otrzymał tytuł budowniczego teatralnego i pracował na rzecz Operalni (jak określano wówczas budynek teatru) Saskiej w Warszawie. Pomimo że wraz ze śmiercią Augusta III Sasa i wyborem na króla Polski Poniatowskiego w 1764 roku unia polsko-saska przestała istnieć i wpływy dworu saskiego w Warszawie znacznie zmalały, to Zug pozostał w Polsce. Od 1772 roku opiekował się należącymi do Sasów nieruchomościami będąc nadwornym architektem elektora saskiego. Jednocześnie, pracując zarówno dla polskiej arystokracji, jak i przygotowując projekty dla niżej sytuowanych w ówczesnej hierarchii społecznej, lecz zamożnych kupców i bankierów, Zug wyrobił sobie ugruntowaną pozycję w warszawskim środowisku architektonicznym,

¹² Biały Domek, Pałac Myślewicki i Ermitarz (1774–1778), Wielka Oficyna (1776), most „królewski” (1777–1780), wodozbiór „Baszta” (1777–1778) i budynek Trou-Madame (1778).

¹³ Sypialnia króla (1774), obserwatorium astronomiczne (1775), Sala Audiencjonalna i Prospektowa (1777–1780), biblioteka (1779–1782), apartament sekretarza koronnego Jacka Ogrodzkiego (1778–1780).

¹⁴ Por. W. Tatarkiewicz, *Dominik Merlini*, Warszawa 1955; P. Wątroba, *Merlini (Merlino) DOMENICO (Dominik)*, [w:] *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa 2016, s. 314–319.

¹⁵ M. Tokarski, *portret biskupa Michała Poniatowskiego, 1776*, w zbiorach Muzeum Pałacu króla Jana III w Wilanowie.

a nadanie mu w 1768 roku indygenatu szlacheckiego świadczy o jego wyjątkowym statusie i zadomowieniu w Polsce.

Szymon Bogumił Zug to, jak już wspomniano, także jeden z najwybitniejszych polskich architektów końca XVIII wieku, ale przy tym wydaje się być wyjątkowo wszechstronny i otwarty na nowatorskie rozwiązania techniczne oraz formalne. Oprócz działalności na polu architektury jego twórczość obejmowała scenografię, konstrukcję urządzeń/maszyn teatralnych, których pracą własnoręcznie kierował¹⁶, a także szeroko pojęte projektowanie ogrodów/parków wraz z licznymi elementami zaliczanymi do tzw. małej architektury lub form ogrodowych, czy też całych wiejskich założeń rezydencjonalnych oraz lokowanych w strukturze miejskiej¹⁷, a nawet zamierzeń obejmujących przestrzeń urbanistyczną¹⁸. W *dossier* architekta znajdują się zarówno projekty siedzib reprezentacyjnych, jak pałace¹⁹, dwory²⁰, wille²¹, kamienice miejskie²² oraz obiektów użyteczności publicznej, do których zaliczają się teatry²³, ratusze²⁴, hotele/austerie/zajazdy²⁵, czy budynki sakralne²⁶, jak i utylitarnych, takich jak browary²⁷, młyny²⁸, stajnie i wozownie²⁹ oraz budynki inwentarskie, a nawet specjalistycznych, jak np. zakład hodowli jedwabników³⁰ czy liczne

¹⁶ R. Mączyński, *Zug (Cug, Zuck, Zugh, Zugk) SIMON (Szymon) GOTTLIEB (Bogumił)*, [w:] *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa 2016, s. 498–509, s. 498.

¹⁷ Przebudowa Tłomackiego w Warszawie dla Karola Schultza (ok. 1783–1787).

¹⁸ Projekty układów przestrzennych miasta Siemiatycze (lata 70. XVIII wieku) i miasta Kocka (1778–1782) dla Anny z Sapiechów Jabłonowskiej.

¹⁹ Np. przebudowa pałaców Większego i Mniejszego Franciszka Ksawerego Branickiego przy ul. Nowy Świat w Warszawie (1775–1777), pałac Karoliny z Grodzkich i Janusza Sanguszków w Warszawie (1776–1780), pałac Augusta Czartoryskiego, później Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej w Bażantarni — Natolinie (ok. 1780) i liczne inne; por. M. Kwiatkowski, *Szymon Bogumił Zug. Architekt polskiego oświecenia*, Warszawa 1971, R. Mączyński, *Zug...*, op. cit.

²⁰ Np. dwór Ludwika Tyszkiewicza w Horodle na Litwie (1776–1778).

²¹ Np. projekt willi dla Piotra Teppera Starszego w Głoskowie (ok. 1775–1780).

²² Np. kamienica Michała Roeslera i Gaspara Hurtiga na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie (1784), kamienica Wilhelma Arndta przy zbiegu ul. Mazowieckiej i Królewskiej w Warszawie (ok. 1787) i liczne inne.

²³ Projekt oranżerii z teatrem (1775–1780), projekt teatru publicznego (ok. 1776).

²⁴ Ratusz w Kocku dla Anny z Sapiechów Jabłonowskiej, ratusz na Lesznie (ok. 1784) i projekty ratuszy idealnych (ok. 1780).

²⁵ Projekt zajazdu dla Janusza Sanguszki (ok. 1775–1780), zajazd przy ul. Bielańskiej w Warszawie dla Karola Schultza (ok. 1783), austeria w Raszynie dla Piotra Teppera młodszego (ok. 1784–1790), dom Pod Orłem Białym na Tłomackim w Warszawie dla Karola Schultza (ok. 1785–1787).

²⁶ Np. Zbór Dysydentów na Lesznie w Warszawie (pocz. lat 70. XVIII wieku), zbór ewangelicko-augsburski w Warszawie (1777), kościół w Kocku (1778), kościół w Raszynie (przebudowa 1782–1784), kościół w Bielsku Podlaskim (1782–1783).

²⁷ Np. w Nieborowie.

²⁸ Młyn w Raszynie dla Piotra Teppera Młodszego (ok. 1785–1790).

²⁹ Np. projekt stajni i wozowni domu Pod Orłem Białym na Tłomackim w Warszawie dla Karola Schultza (ok. 1785–1787).

³⁰ Zakład hodowli jedwabników w Warszawie (ok. 1775).

oranżerie³¹ lub stanowiących elementy infrastruktury technicznej, jak wodozbiory³². Znajdują się w nim również projekty wnętrz, a nawet wyposażenia. Apogeum jego kariery to niewątpliwie okres projektowania i budowy zboru ewangelicko-augsburskiego w Warszawie (1777–1781), za projekt którego otrzymał w 1781 roku od króla i współwyznawców-ewangelików pamiątkowy złoty medal z wizerunkiem profilu jego twarzy.

Na szczególną różnorodność jego twórczości wpływ miało zarówno solidne wykształcenie w kręgu saskim, dwie podróże do Włoch (w 1754 roku lub 1759 roku oraz w latach 1771–1772), jak i własne, szerokie zainteresowania. Zug był wybitnym klasycystą, a zarazem przedstawicielem równoległego nurtu do stylu kreowanego w kręgach królewskiego dworu, nurtu odpowiadającego na potrzeby rodzącego się kapitalizmu, przemian jakie zachodziły wówczas w polskim społeczeństwie i aspiracji oraz potrzeb wyrastających w łonie jego nowych grup ludności³³. Jednakże, pomimo że był autorem purystycznej/lapidarnej architektury porządkowej o harmonijnej tektonice do jakiej należy zaliczyć choćby wspomniany zbor ewangelicko-augsburski, to równocześnie, szczególnie przygotowując projekty zespołów ogrodowych dla najzamożniejszych, szeroko czerpał z najprzeróżniejszych tradycji budowlanych i egzotycznych kultur, tworząc budowle przeznaczone do sentymentalnych/romantycznych założeń przestrzennych. Znajdują się w jego twórczości liczne odwołania do tradycji antycznej, gotyku, budownictwa daleko-, czy bliskowschodniego, przy czym łączenie funkcji i formy obiektów bywało w takich przypadkach zaskakujące. Wybudował lub przynajmniej zaprojektował Zug pawilony w formie greckich świątyń do podwarszawskich Arkadii i Jabłonny, minaret i Dom Imana (kuchnia na Książęcem w Warszawie), chińskie pagody (latarnia nad Elizeum na Książęcem, altana w Mokotowie, herbaciarnia w Jabłonnie), kurnik będący wariacją na temat architektury orientalnej i dalekowschodniej (do Jabłonny), ptaszarnię o porządkowej architekturze klasycystycznej (też do Jabłonny), grotty pustelników i liczne pseudo ruiny. W prostych chatkach, domkach, czy młynach umieszczał funkcje wypoczynkowe i rezydencjonalne. Zgodnie z duchem epoki ukrywał w niepozornych wiejskich domostwach wystawne komnaty/salony o przeznaczeniu reprezentacyjnym³⁴. Tę różnorodność odnajdziemy później w XIX-wiecznych historyzmach, czy dalej w eklektyzmie. Zaś budownictwo kamienne (np. dom dwurodzinny dla rodzin chłopskich w Falentach) i szachulcowe (młyn na Solcu, stara wiejska gospoda na Książęcem), a także wtopione w krajobraz nieregularnie ukształtowane wille (np. do Jabłonny) przywodzą na myśl przyszły nurt wernakularny. Zug niewątpliwie prześcigał swą epokę, a nawet kładł podwaliny pod następną, często jednak raczej jako scenograf niż architekt nakładając budynkom różnorakie kostiumy stosownie do roli jaką miały odgrywać w jego budowanych na szeroką skalę imponujących inscenizacjach.

W okresie budowy założenia pałacowo-parkowego w Jabłonnie Zug również realizował cały wachlarz różnorodnych projektów i niemniej był zajęty projektowaniem i budowaniami

³¹ Projekty Wielkiej Oranżerii do warszawskich Łazienek (1775–1780), Nowa (Wielka) Oranżeria w Nieborowie (1796).

³² Np. tzw. Gruba Kaśka w Warszawie.

³³ Por. S. Lorentz, A. Rottermund, *Klasycyzm...*, op. cit., s. 30–33.

³⁴ Np. projekty chatki do Falent dla Piotra Fergusona Teppera zwanego Młodszym (ok. 1782–1784) zawierające wykwintnie wykończone komnaty/saloniki.

niż Merlini. Niewątpliwie jednak projekt założenia rezydencjonalnego dla biskupa Michała Poniatowskiego w Jabłonnie mieścił się w głównym nurcie ówczesnej twórczości Zuga i dlatego z pewnością, pomimo znacznego obłożenia zleceniami, podjął się tego zadania. Był przecież autorem szeregu warszawskich założeń rezydencjonalnych dla najstarszego królewskiego brata, ex-podkomorzego, księcia Kazimierza Poniatowskiego (1721–1800) poczynając od ogrodów na Solcu (1772–1774), po założenie ogrodowe na Książęcym (1776–1779) i następnie na Górze (ok. 1779) oraz innych założeń ogrodowych: Fryderyka Alojzego Brühla w Młocinach (1772–przed 1784), Aleksandry Ogińskiej w Siedlcach (1776–1781), Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej w Mokotowie (z Ephraimem Schrögerem 1776–po 1784 i 1791) i Heleny z Przeździeckich Radziwiłłowej w Arkadii (1778–1783 i lata 90. XVIII wieku).

O ile Merlini zaprojektował najważniejszy budynek kompleksu w Jabłonnie (o jego autorstwie informuje nawet napis na fasadzie) i położył podwaliny pod układ przestrzenny całego założenia lokując pałac na osi alei wjazdowej, otwierając widoki z głównych pomieszczeń w kierunku brzegu Wisły oraz umieszczając taras widokowy na dachu, to Zug dopełnił całości realizując pozostałe elementy kluczowe dla przedsięwzięcia królewskiego brata³⁵.

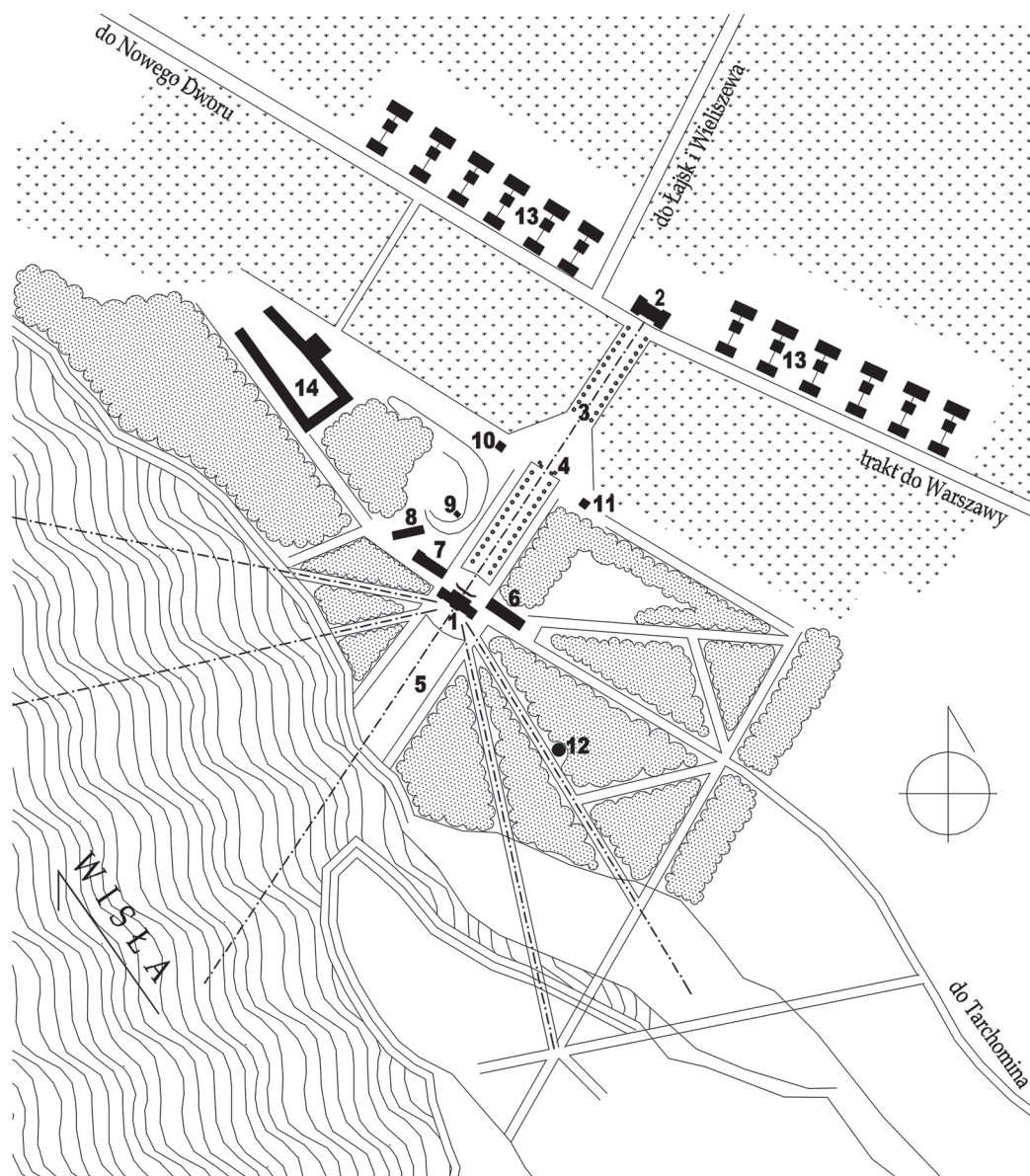
ZAŁOŻENIE REZYDENCJONALNE — ROZWIĄZANIA PRZESTRZENNE

Zespół pałacowo-parkowy zrealizowano w sposób charakterystyczny dla ówczesnie wykonywanych tego typu przedsięwzięć, rozmieszczając szereg różnorodnych lecz uzasadnionych potrzebami użytkowymi/życzeniami właściciela wolnostojących obiektów. Niektóre usytuowane zostały w bezpośrednim sąsiedztwie pałacu, jak oficyny zwane Królewską i Gościenną. Inne w oddaleniu, co jest charakterystyczne dla tego typu rezydencji realizowanych na obrzeżach i pod Warszawą, służących przede wszystkim wypoczynkowi na świeżym powietrzu w okresie letnim. Królewski brat Michał Poniatowski, biskup płocki, a od 1784 roku arcybiskup gnieźnieński, od czasów elekcji Stanisława Poniatowskiego na króla stale zamieszkiwał w apartamencie na Zamku Królewskim współpracując ściśle z królem w ramach Rady Gabinetowej. Angażował się również w działalność Komisji Edukacji Narodowej, której był współzałożycielem, i której od 1779 roku przewodniczył³⁶.

W celu zobrazowania jak wyglądało założenie rezydencjonalne w Jabłonnie w efekcie działalności Zuga, podjęto próbę rekonstrukcji założenia [il. 2] w oparciu o rysunek Smuglewicza z około 1782 roku [il. 3] i mapę dóbr z 1802 roku [il. 4]. Zug zrealizował je w oparciu o układ osiowy. Główna oś przebiegała wzdłuż alei dojazdowej w kierunku pałacu i dalej w kierunku Wisły poprzez obniżoną, otwartą na nabrzeże nieckę, która, jak można przypuszczać, okresowo napełniała się wodą przy wysokim stanie rzeki. Symet-

³⁵ Jako autora wchodzących w skład założenia oficyn tzw. Królewskiej i Gościennej podaje się w niektórych źródłach Merliniego (por. K. Guttmajer, *Jak powstawał...*, op. cit., s. 34). Autor niniejszego artykułu skłania się jednak do wniosków J. Putkowskiej, że projektantem ich był Zug (por. J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 408).

³⁶ J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 396.

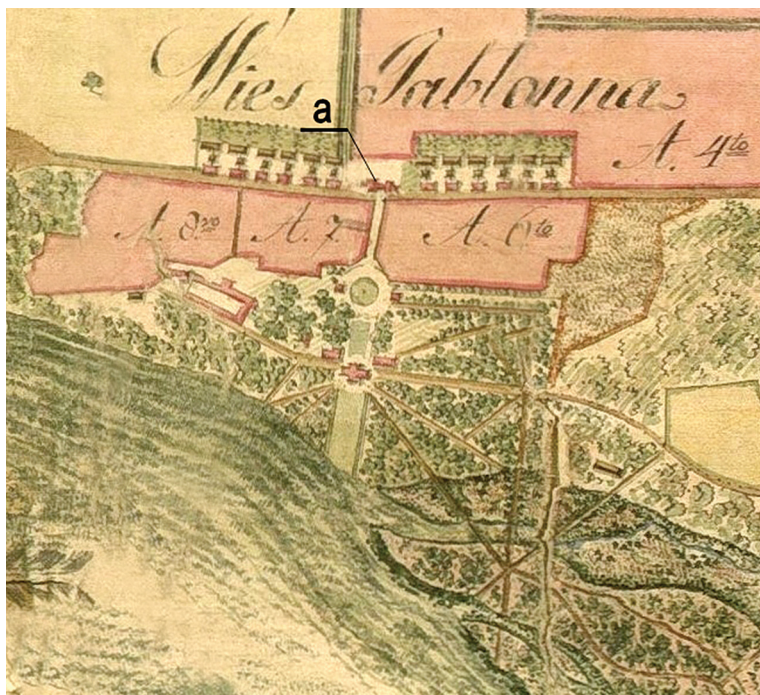
Ilustracja 2. Jabłonna, założenie rezydencjonalne, próba rekonstrukcji stanu z ok. 1782 roku: 1 — pałac, 2 — austeria, 3 — aleja wjazdowa, 4 — oprawa wjazdu do parku w postaci par obelisków i postaci chimer, 5 — niecka zalewana okresowo przez wody Wisły, 6 — Oficyna Królewska, 7 — oficyna gościnna, 8 — oranżeria, 9 — herbaciarnia — Altana Chińska z Mostem Chińskim, 10 — Pawilon Murgabiego, 11 — pawilon zwany Oficyną Szefflerowską, 12 — zespół obejmujący Grotę z Domem Pustelnika, Świątynię Diany i prawdopodobnie Wodozbiór z Kaskadą, 13 — zabudowania włościan (wybudowane ok. 1788 r.), 14 — folwark. Oprac. Michał Dudkowski, 2023

Figure 2. Jabłonna, the residential complex, the attempt to recreate the state from ca. 1782: 1 — palace, 2 — inn, 3 — driveway, 4 — driveway décor in the form of pairs of obelisks and chimeras, 5 — trough, periodically flooded by the Vistula waters, 6 — Royal Outbuilding, 7 — Guest Outbuilding, 8 — orangery, 9 — teahouse — Chinese Gazebo with Chinese Bridge, 10 — Murgrabia Pavilion, 11 — pavilion known as the Szeffler Outbuilding, 12 — complex including the Grotto with Hermit's Home, Diana's temple and probably the Reservoir with Cascade, 13 — landowners' buildings (built in ca. 1788), 14 — manor farm. Developed by Michał Dudkowski, 2023

Ilustracja 3. Jabłonna, rezydencja biskupa Michała Poniatowskiego, widok od strony wjazdu, Franciszek Smuglewicz, ok. 1782. Gab. Rycin BUW, nr Inw. zb. d. 7969

Figure 3. Jabłonna, the residence of Bishop Michał Poniatowski, view from the driveway, Franciszek Smuglewicz, ca. 1782, Print Room of the University of Warsaw Library, ref. no. zb. d. 7969

Ilustracja 4. Plan założenia rezydencjonalnego i wsi Jabłonna, wg *Mappa Kluczów Jabłonowskiego i Wieliszewskiego...* Stanisław v. Hoffman, 1802 (fragment), Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół 402/ Zbiór Kartograficzny, sygn. 503-26, a. oznaczenie austerii

Figure 4. The plan of residential complex and Jabłonna village, based on *The Map of Jabłonowski and Wieliszewski Estates...* Stanisław v. Hoffman, 1802 (excerpt), Central Archives of Historical Records, ref. no. 402/Cartographic Collection, ref. no. 503-526, a. designation of the inn

Ilustracja 5. Jabłonna, rezydencja arcybiskupa Michała Poniatowskiego, widok od strony wjazdu, Jan Chrystian Kamsetzer, ok. 1785. Fot. Piotr Ligier. Muzeum Narodowe w Warszawie, Kolekcja Rysunku Polskiego, sygn. rys.pol.14278

Figure 5. Jabłonna, the residence of Archbishop Michał Poniatowski, view from the driveway, Jan Chrystian Kamsetzer, ca. 1785. Photograph by Piotr Ligier. National Museum in Warsaw, Kolekcja Rysunku Polskiego, ref. no. rys.pol.14278

rycznie po obu stronach pałacu umieszczone zostały dwie oficyny mieszkalne, południowo-wschodnia — tzw. Królewska, służąca za mieszkanie dla królewskiego brata biskupa Michała, i północno-zachodnia — Gościnna. Przedpole pałacu stanowił obszerny dziedziniec, do którego prowadził wjazd zaakcentowany parami obelisków i figur chimer. Z szeroką aleją wjazdową, mniej więcej w połowie jej długości, tuż przed wjazdem na dziedziniec, krzyżowała się prostopadła droga, przy której Zug umieścił dwa nieduże pawilony — tzw. Szefflerowski i Murgabiego. Ta część założenia została w niedługim czasie przebudowana, co pokazuje rysunek Jana Chrystiana Kamsetzera z 1785 roku [il. 5] i archiwalna mapa z 1802 roku³⁷.

Naprzeciw wejścia do pałacu, zamykając główną oś kompozycyjną od strony północno-wschodniej, znalazła się austeria, oskrzydłona zespołami zabudowań przeznaczonych dla włościan, rozłożonymi równomiernie wzdłuż traktu warszawskiego i symetrycznie

³⁷ *Mappa Kluczów Jabłonowskiego i Wieliszewskiego Dóbr Dziedzicznych Jaśnie Oświeconego Xsiążęcia J. Mości, Józefa Poniatowskiego [...] przez J.P. Peterson Geometrę Przysięgłego w R^u 1786 całkowicie wymierzonych, a teraz na nowo z Mappy przez Tegoż zrobioney przeniesionych z przystosowaniem tylko wymierzonych gruntów Dworskich w Folwarkach [...] przez Stanisława v. Hoffman Geometrę Przysięgłego w Roku 1802*, AGAD, zespół 402 — Zbiór Kartograficzny, sygn. 503–526.

w stosunku do niej. Staraniem biskupa Michała Poniatowskiego, zastępując starą zabudowę, w niedługim czasie wybudowano po sześć mieszkalnych budynków bliźniaczych z zabudowaniami gospodarczymi i inwentarskimi na tyłach siedzib po obu jej stronach³⁸. Przestrzeń pomiędzy parkiem pałacowym a wsią zajmowały pola uprawne.

Pałac, jako centrum założenia był miejscem, z którego rozchodziły się promieniście aleje — osie widokowe i drogi komunikacyjne. W uporządkowaną geometrię układu alej wpisano zarówno miejsca do przechadzek rozmieszczone w parku, jak i dojazdy do pól i folwarku. Jedną z alej przechodziła w trakt prowadzący do Tarchomina, co być może stanowiło alternatywną drogę dojazdu od strony Warszawy, z pominięciem głównego traktu. W parku, nieco nawiązując do rozwiązań romantycznych/sentymentalnych, Zug umieścił Grotę z Domem Pustelnika, w pobliżu którego znaleźć się miał Wodozbiór z Kaskadą Wodną oraz świątynia Diany, a także herbaciarnię — Altanę Chińską w formie pagody z Mostem Chińskim, zlokalizowane na sztucznie usypanym wzgórzu. Po stronie zachodniej założenia, za oficyną gościnną, w pobliżu drogi wiodącej do folwarku Zug zaprojektował Oranżerię, której główna fasada skierowana została na południe. Te obiekty, o charakterze wypoczynkowym/relaksacyjnym, w przeciwieństwie do pozostałych, nieco łamały zasadę osiowości i symetrii, na których osnuto całe założenie.

AUSTERIA

Pomimo nieścisłości w dotychczasowym datowaniu czasu powstania austerii, a także faktu, że nie uwzględniona została w monografii poświęconej Zugowi autorstwa Marka Kwiatkowskiego, wydaje się jednak niezbieżnie potwierdzać, że autorem projektu według którego wybudowano budynek wraz z całym zespołem rezydencjonalnym był ten wybitny architekt. Informacja ta podana została w tzw. *Zielonej karcie* z 1968 roku³⁹, a także jako przypuszczenie, w tzw. *Białej karcie*, gdzie zapisano że został *w/g tradycji wzniesiony pod koniec XVIII w. w/g projektu Sz. B. Zuga*, choć na pierwszej stronie jako czas powstania podano początek XIX wieku⁴⁰. Autorstwo Zuga w sposób przekonujący wykazał Karol Guttmajer w publikacji *Jak powstawał i jak wyglądał zespół pałacowy biskupa Michała Poniatowskiego w Jabłonie*, powołując się na specyfikację z 1778 roku przygotowaną na prace malarskie przez malarza Mańkowskiego, a dotyczące *dokończenia malowania w Jabłonie dwóch pawilonów i austerii*⁴¹. Oprócz faktu, że powyższa informacja wskazuje, że budynek powstał w okresie działalności Zuga w Jabłonie, Gutt-

³⁸ Informacje o budowie tych budynków przez biskupa Michała Poniatowskiego podano w inwentarzu zatytułowanym *Opisanie i oszacowanie Dóbr Dziedzicznych Jabłony i Wieliszewa w obwodzie Warszawskim uskutechnione w miesiącu sierpniu 1818 r.*, AGAD, zesp. 349 — Archiwum Potockich z Jabłonej, t. 34. Autorem projektu bliźniaczych budynków dla włościan w Jabłonie był Stanisław Zawadzki (1743–1806). Projekt jego autorstwa wykonany przed 1788 rokiem zachował się w zbiorach Gabinetu Rycin BUW. Reminiscencje, lub może nawet relikty tych budynków, zachowały się po dziś dzień, na co wskazują pozostałości, parterowej zabudowy bliźniaczej o pulpitowych dachach jednospadowych, równomierne usytuowanej wzdłuż ul. Modlińskiej.

³⁹ Tzw. *Zielona karta*.

⁴⁰ Tzw. *Biała karta*.

⁴¹ K. Guttmajer, *Jak powstawał...*, op. cit..., s. 34–35.

majer podkreśla także, że został pokazany na mapie z 1802 roku [il. 2, 6], a także zauważa, że jego cechy, takie jak *boniowana arkada akcentująca oś fasady oraz tablatury między oknami* potwierdzają autorstwo Zuga i czas powstania austerii. Niewątpliwie austeria istniała już w 1782 roku, o czym świadczy rysunek Smuglewicza wykonany z poziomu jej piętra, a więc już po jej wybudowaniu [il. 4]. Wcześniej, tzn. przed powstaniem austerii, nie było w tym miejscu żadnego budynku, lecz stała *figura drewniana*⁴².

Austerię opisano w inwentarzach z lat 1818 i 1821 [por. **aneks 1 i 2**]. Z opisów tych wynika, że był to budynek murowany, piętrowy, pokryty dachówką, o wymiarach w planie około 44,5 m (75 łokci) na około 15 m (25,5 łokci)⁴³. Zasadnicza część znajdowała się w środkowym korpusie głównym. Wejście poprzez podwójne drzwi prowadziło do sieni wyłożonej ceglana posadzką. Stąd można było wejść do *górných stancjów* schodami, a na parterze do kuchni z piekarnią, szynkowni i izby gościnnej. Z szynkowni i izby gościnnej drzwi prowadziły do dwóch stajni. Na parterze znajdowały się jeszcze trzy alkierze i spiżarnia. Z kuchni wyjście wiodło na obwiedzione murem podwórze z pomieszczeniami inwentarskimi i gospodarczymi. Część budynku była podpiwniczona i przekryta ceglanymi sklepieniami.

Wchodząc na piętro trafiało się do korytarza z oknem, skąd na prawo wejście prowadziło do sali bilardowej, a na lewo do tzw. *sali wielkiej*. Z tej to sali zapewne Smuglewicz około 1782 roku i Kamsetzer około 1785 roku *zdejmowali widoki* pałacu i parku — o czym świadczy perspektywa ich rysunków [il. 4, 5]. Ponadto na piętrze znajdowało się pięć pokoi gościnnych. Z korytarza i sali wielkiej wejścia prowadziły do przestrzeni nad stajniami — zapewne strychów, w których przechowywano siano dla koni. Podłogi w sieni i kuchni z piekarnią były ceglane, a w pozostałych pomieszczeniach z desek. Pozostałe elementy wykończenia stanowiły gipsowane sufity i okna *czterokwaterowe z szufryglami*. Budynek ogrzewany był piecami kaflowymi z paleniskami w przybudowanych kominkach, co było tradycyjnym rozwiązaniem⁴⁴. Łącznie takich pieców było pięć — dwa na parterze i trzy na piętrze. Dodatkowo do ogrzewania budynku znacznie przyczyniała się kuchnia, w której znajdowały się ognisko pod okapem — *kapą wielką która prętami żelaznymi umocowana, szabaśnik* — czyli piekarnik i *faierka*. W dachu znajdowało się łącznie sześć lukarn (okna kwadratowe podwójne *w dymnikach*), a nad nim dominowały dwa kominy.

Przybudowane na szczytach stajnie posiadały po dwoje wrót na przestrzał, po dwa okna oraz dwa okna w lukarnach. Posadzka w środkowej części była brukowana kamieniem, a po bokach, gdzie znajdowały się wygrodzienia dla koni, wyłożona balami. Próbę rekonstrukcji planów i elewacji frontowej budynku wykonaną w oparciu o wspom-

⁴² J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 397; K. Guttmajer, *Jak powstawał...*, op. cit., s. 49.

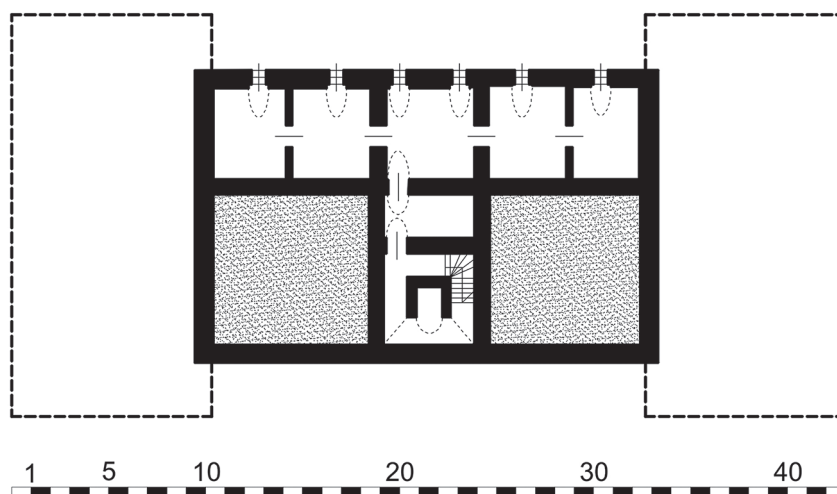
⁴³ Długość 44 m (75 łokci) odpowiada w przybliżeniu łącznej długości austerii łącznie ze stajniami, zaś szerokość 15 m (25,5) łokci odpowiada szerokości tylko korpusu głównego. Podana dalej szerokość stajni 11 m (18,5 łokcia) odpowiada szerokości zachowanego skrzydła północno-zachodniego prostopadłego do korpusu głównego, natomiast długość stajni około 45 m (75,5 łokcia) przekracza około dwukrotnie długość tego skrzydła, co może być błędem lub zsumowaniem długości obu stajni. Z mapy z 1802 roku nie wynika, aby stajnie były aż tak długie.

⁴⁴ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, Tom II, Warszawa 1909, s. 109–113.

Ilustracja 6. Plan założenia rezydencjonalnego i wsi Jabłonna, fragment obejmujący austerię i najbliższe otoczenie, wg *Mappa Kluczów Jabłonowskiego i Wieliszewskiego...*, Stanisław v. Hoffman, 1802, Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół 402/Zbiór Kartograficzny, sygn. 503–526

Figure 6. The plan of residential complex and Jabłonna village, the fragment including the inn and the nearest surroundings, based on *The Map of Jabłonowski and Wieliszewski Estates...*, Stanisław v. Hoffman, 1802 (excerpt), Central Archives of Historical Records, ref. no. 402/Cartographic Collection, ref. no. 503–526

Ilustracja 7. Jabłonna, austeria, próba rekonstrukcji planu piwnic, stan z przełomu XVIII i XIX wieku. Oprac. Michał Dudkowski, 2023

Figure 7. Jabłonna, the inn, the attempt to recreate the cellars plan, the state from the turn of the 18th and 19th century. Developed by Michał Dudkowski, 2023

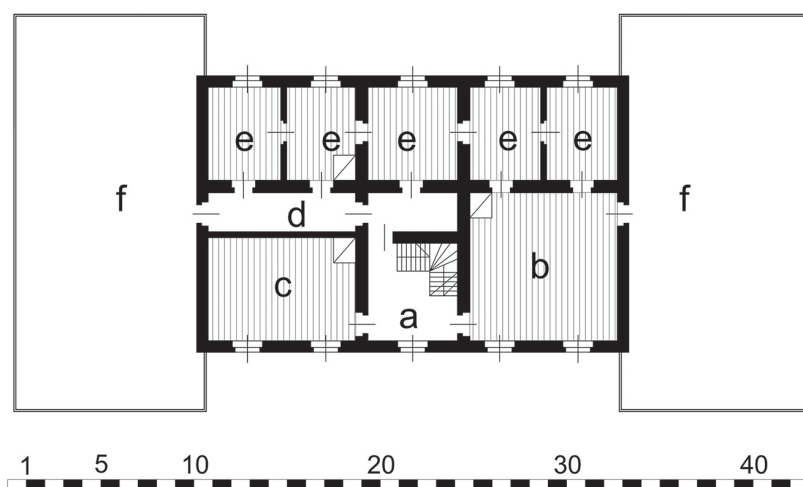
niane inwentarze, zachowane dokumentacje z czasów odbudowy po II wojnie światowej⁴⁵, późniejsze, współczesne inwentaryzacje⁴⁶ oraz mapę z 1802 roku — przedstawiono na **ilustracjach 7, 8, 9, 10**.

Do stajni, zapewne po środku ich podłużnych elewacji, jak to wynika z inwentarzy i archiwalnej mapy, dobudowane były murowana kuźnia kryta dachówką i murowany domek kryty gontem.

Analizując architekturę austerii w Jabłonie, to należy ten budynek zaliczyć do tego nurtu architektury klasycystycznej, który odznacza się przede wszystkim racjonalizmem. Zarówno ze względu na funkcjonalność, jak i na oszczędną formę. Ulokowane na osi środkowej główne wejście, pomimo że zaakcentowane wielką arkadą, prowadziło do stosunkowo niewielkiej sieni wyłożonej trwałą posadzką ceglana — służącej głównie komunikacji,

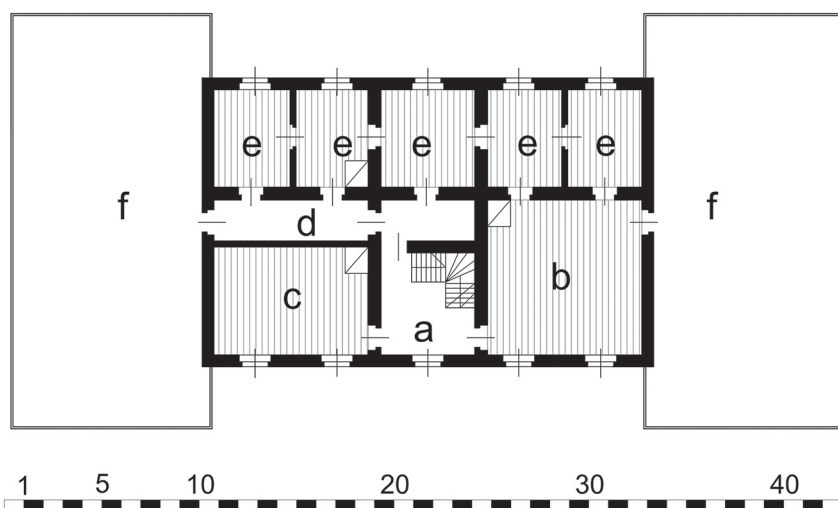
⁴⁵ J. Trojanowska, R. Ostapowicz, *Projekt budynku Urzędu Gminnego dawna „Stara Karczma” w Jabłonie*, 1950, (w zbiorach archiwum MWKZ).

⁴⁶ Ze zbiorów Urzędu Gminy w Jabłonie, por. *Bibliografia*.

Ilustracja 8. Jabłonna, austeria, próba rekonstrukcji planu parteru, stan z przełomu XVIII i XIX wieku. Oznaczenia pomieszczeń: a — sień, b — kuchnia, c — piekarnia, d — izba gościnnna, e — szynkownia, f — alkierze, g — spiżarnia, h — stajnie. Oprac. Michał Dudkowski, 2023

Figure 8. Jabłonna, the inn, the attempt to recreate the ground floor plan, the state from the turn of the 18th and 19th century. Room designations: a — vestibule, b — kitchen, c — bakery, d — guest room, e — taproom, f — alcoves, g — pantry, h — stables. Developed by Michał Dudkowski, 2023

Ilustracja 9. Jabłonna, austeria, próba rekonstrukcji planu piętra, stan z przełomu XVIII i XIX wieku. Oznaczenia pomieszczeń: a — korytarz, b — sala wielka, c — sala bilardowa, d — korytarzyk tylny, e — stancje/pokoje gościnnie, f — góra stajenna. Oprac. Michał Dudkowski, 2023

Figure 9. Jabłonna, the inn, the attempt to recreate the floor plan, the state from the turn of the 18th and 19th century. Room designations: a — corridor, b — great hall, c — pool hall, d — rear corridor, e — lodgings/guest rooms, f — upper stable floor. Developed by Michał Dudkowski, 2023

Ilustracja 10. Jabłonna, austeria, próba rekonstrukcji elewacji frontowej, stan z przełomu XVIII i XIX wieku. Oprac. Michał Dudkowski, 2023

Figure 10. Jabłonna, the inn, the attempt to recreate the front facade, the state from the turn of the 18th and 19th century. Developed by Michał Dudkowski, 2023

a nie reprezentacji. Rozejścia z niej prowadziły do pozostałych części budynku — szynkowni i izby gościnnej, powiązanych bezpośrednimi przejściami ze stajniami, na piętro z pomieszczeniami wypoczynkowymi i pokojami gościnnymi oraz do piwnic. Za sienią, na wprost głównego wejścia drzwi wiodły do umieszczonej w środkowej części bryły kuchni z piekarnią. Było to szczególnie istotne zimą, bo pozwalało na ogrzewanie piecami kuchennymi otaczających kuchnię pomieszczeń. Taka lokalizacja kuchni z piekarnią pozwalała również na szybkie dostarczenie posiłków do wszystkich miejsc, w których mogli przebywać goście. Z kuchni wyjście prowadziło do dziedzińca gospodarczego, gdzie znajdowały się studnia, drewnutnia, chlewy i szlachtuz. Pod częścią pomieszczeń znajdowały się obszerne, sklepione piwnice, zapewne przeznaczone na zapasy żywności i trunki.

Rozmieszczenie pomieszczeń uwzględniało również kwestie nasłonecznienia oraz krajobrazowe. Pomieszczenia ogólnodostępne, jak szynkownia, izba gościnna, izba wielka i sala bilardowa umieszczone zostały od strony południowo-zachodniej. Okna tych pomieszczeń dawały dużo światła, a zarazem kierowały oko obserwatora na pałac i przyległy park. Stancje i alkierze architekt umieścił od strony podwórza — z oknami na północny wschód.

Bardzo funkcjonalnie architekt powiązał z budynkiem stajnie. Umieszczone po obu stronach głównej części budynku pozwalały podczas zimowej lub deszczowej pogody na bezpośrednie przejście z izb na parterze — bez wychodzenia na dwór. Zapewne umożliwiały też w takie dni bezpośredni wjazd do stajni powozom i przejście pasażerom do izb austerii pod dachem, co w przypadku zawiei czy mroźnych lub ulewnych dni miało istotne znaczenie. Tego typu powiązania oczywiście stosowano już wcześniej, co choćby uwidocznione zostało na rysunkach w *Budownictwie drzewnym i wyrobach z drzewa w dawnej Polsce* Glogera [il. 11], jednakże nie zawsze wzajemne relacje budynku głównego i stajni stanowiło jednocześnie tak czytelną kompozycję architektoniczną.

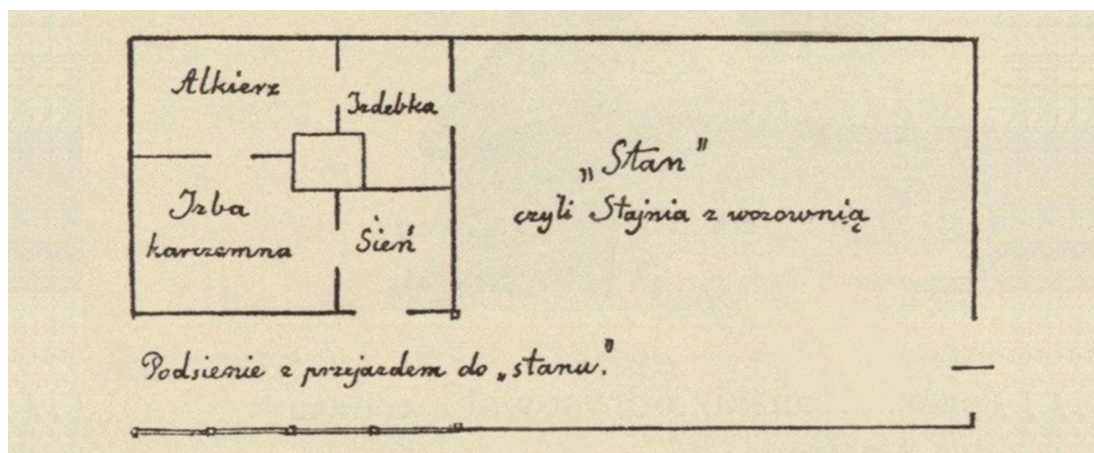
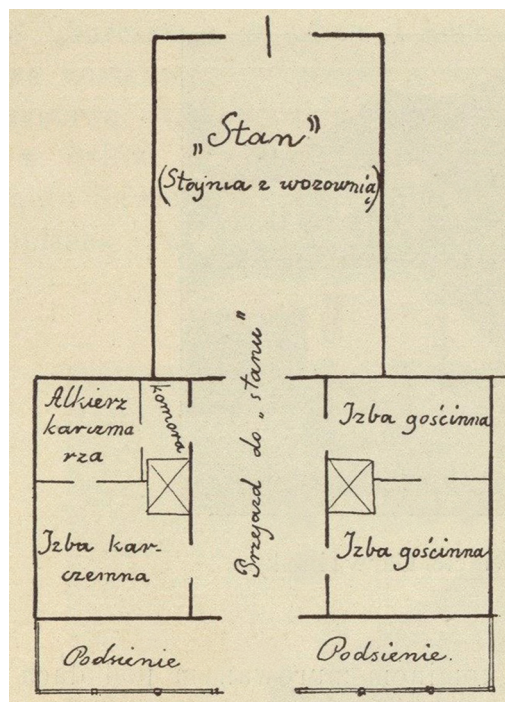
Rozwiązanie bryły austerii w Jabłonie należy uznać za bardzo udane. Zwarta bryła nakryta została dość stromym dachem krytym dachówką, co stanowiło odpowiedź na polskie warunki klimatyczne. Oszczędnie/purystycznie rozwiązane elewacje o uporządkowanym rytmie okien, umiarkowanie wyposażone zostały w elementy dekoracyjne. Należy do nich przede wszystkim wspomniana wielka, boniowana arkada — pseudoryzalit, akcentująca główne wejście do budynku, a zarazem oś kompozycyjną całego założenia rezydencjonalnego, a także gzymsy kordonowy i koronujący, gzymsy podokienne oraz

Ilustracja 11. Typy karczem wjazdnych wg Zygmunta Glogera: A — z przejazdem poprzez trakt środkowy do stajni/wozowni usytuowanej za budynkiem karczmy; B — ze stajnią/wozownią dobudowaną na szczycie karczmy. Wg Z. Gloger, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, Tom II, Warszawa 1909, s. 85

Figure 11. Types of drive-in inns according to Zygmunt Gloger: A — with a driveway through the middle route to the stable/coach house located behind the inn building; B — with the stable/coach house built on top of the inn. Based on Z. Gloger, *Wood Construction and Wood Products in Old Poland*, Volume II, Warsaw 1909, p. 85

11B

11A

prostokątne tablatury (płyciny międzyokienne). Formy architektonicznej stajni niestety nie znamy.

Austeria, czyli dom zajezdny — zajazd lub inaczej oberża to typ budynku, którego poprzedniczką była karczma — obiekt występujący powszechnie w czasach staropolskich w niemal każdej miejscowości. Zygmunt Gloger w *Budownictwie drzewnym i wyrobach z drzewa w dawnej Polsce* rozróżnia dwa typy karczem — ...wjazdne czyli mające bramę wjazdną i stan, oraz niewjazdne nie mające bramy wjazdowej i stanu tj. stajni z wozownią dla podróżnych⁴⁷. Przytacza też dalej Oskara Kolberga, który w opisie ludu

⁴⁷ Z. Gloger, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, Tom II, Warszawa 1909, s. 88.

krakowskiego podaje że w każdej niemal wsi większej stoi na wjezdnej lub w jej środku karczma, czasem (jeżeli większa murowana) austerią, a bardzo rzadko gościńcem lub gospodą nazywana...⁴⁸. Był to zatem, w przypadku karczem wjezdnych, obiekt infrastruktury komunikacyjnej, służący zarówno odpoczynkowi/noclegowi podróżnych, jak i oporządzeniu wierzchowców i koni chodzących w zaprzęgach. Aleksander Brückner w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* wywodzi wyraz „austeria” od włoskiego wyrazu osteria, co oznacza w bezpośrednim przełożeniu na język polski „gospodę”⁴⁹. Jako następcę „austerii” w XIX wieku uznaje wyraz „hotel”. Byłaby zatem „austeria” czymś pośrednim pomiędzy staropolską „karczmą” a współczesnym „hotelem”. Ale z pewnością o wyższym standardzie, niż zwykła wiejska karczma.

Austerie wchodziły na ogół w skład programu podwarszawskich założeń rezydencjonalnych realizowanych w II połowie XVIII wieku, np. w Powązkach Izabeli Czartoryskiej⁵⁰, Młocinach Henryka Brühla⁵¹, czy Raszynie Piotra Teppera Młodszego⁵² o udokumentowanym autorstwie Zuga, a także np. w trzeciej z kolei rezydencji podmiejskiej realizowanej przez księcia podkomorzego Kazimierza Poniatowskiego — Na Górze (tzw. Oberża — również autorstwa Zuga)⁵³. Austerię zrealizowano także w zespole królewskich Łazienek (obecnie przy ul. Szwoleżerów 9 — budynek przekształcony w późniejszych latach), a nieco wcześniej w trakcie robót przy przebudowie Zamku Ujazdowskiego, w rejonie placu *Rozdróż* przy *Alei Ujazdowskiej*. Lokalizowane przy zespołach pałacowych austerie uzupełniały bazę noclegową, jak byśmy to dziś ujęli, służąc licznym osobom towarzyszącym możnowładczym dworom, a w przypadku ostatnich dwóch wymienionych tu obiektów, ich budowa poprzedziła ukończenie głównego zamierzenia, służąc budowniczym i artystom zatrudnionym przy budowach. W austerii przy Łazienkach stołowali się także artyści pracujący nad dekoracją królewskiej rezydencji, w tym Jan Bogumił Plersch i Marcello Baciarelli⁵⁴. Jeżeli przyjąć, że jabłonowska austeria także służyła wykonawcom pałacu biskupa Poniatowskiego, na przykład za mieszkanie i stołówkę, to datowanie jej powstania można byłoby przesunąć na połowę lat 70. XVIII wieku.

Spośród licznych austerii/zajazdów projektowanych przez Zuga najbardziej zbliżona do jabłonowskiej jest wybudowana kilka lat później austeria w Raszynie [il. 12, 13, 14]. Podobieństwo dotyczy zarówno skali, jak i programu, na który składają się funkcje gastronomiczne, noclegowe i rozrywkowe — np. sala bilardowa i tzw. izba wielka na piętrze, zapewne przeznaczona na spotkania towarzyskie. Inaczej rozwiązano natomiast powiązanie ze stajniami — w Raszynie zostały one zlokalizowane w budynkach oskrzydających dziedziniec umiejscowiony na tyłach austerii, niepołączonych bezpośrednimi z nią dojściami.

⁴⁸ Ibidem, s. 89.

⁴⁹ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927, s. 8.

⁵⁰ M. Kwiatkowski, *Szymon Bogumił Zug...*, op. cit. s. 81; J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 344.

⁵¹ Ibidem, s. 458.

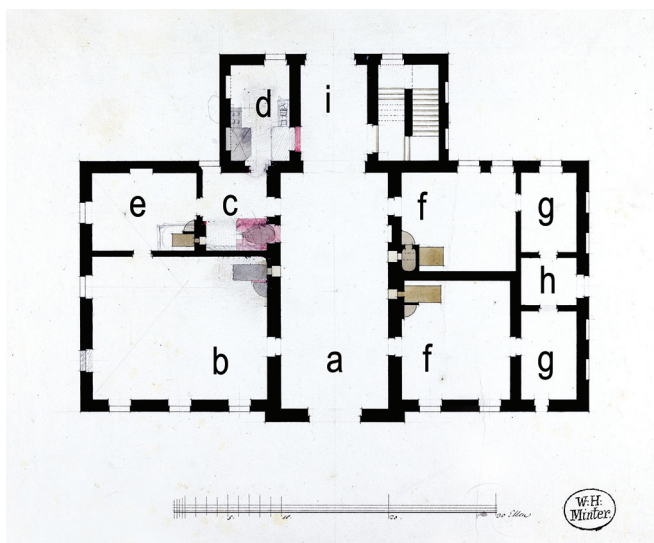
⁵² J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 516; R. Mączyński, *Zug...*, op. cit., s. 504.

⁵³ J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., s. 322–327.

⁵⁴ M. Kwiatkowski, *Wielka księga Łazienek*, Warszawa 2000, s. 36, 60–61.

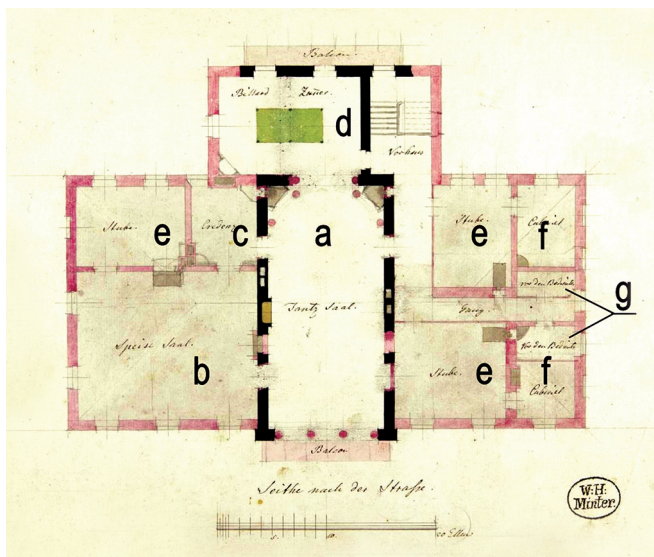
Ilustracja 12. Raszyn, austeria, rzut parteru, proj. Szymon Bogumił Zug, ok. 1784. Oznaczenia: a — sień, b — przypuszczalnie szynkownia, c — przypuszczalnie piekarnia, d — przypuszczalnie kuchnia, e — przypuszczalnie alkierz, f — przypuszczalnie izby gościnne, g — przypuszczalnie gabinety, h, i — przedsionki. Gabinet Rycin BUW, nr Inw. G.R. 308

Figure 12. Raszyn, the inn, ground floor plan, designed by Szymon Bogumił Zug, ca. 1784. Room designations: a — vestibule, b — probably taproom, c — probably bakery, d — probably kitchen, e — probably alcove, f — probably guest rooms, g — probably cabinets, h, i — vestibules. Print Room of the University of Warsaw Library, ref. no. G.R. 308

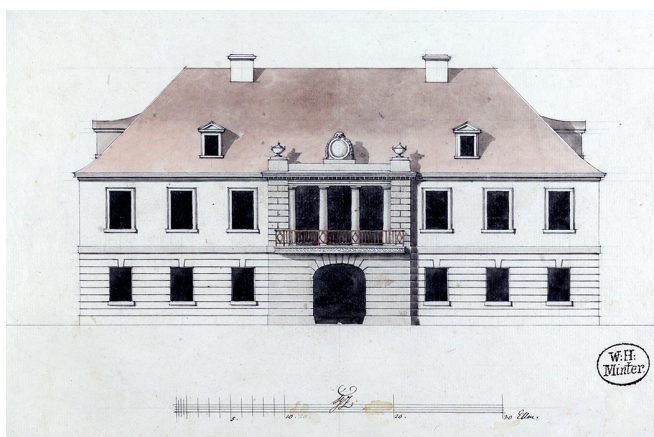
Ilustracja 13. Raszyn, austeria, rzut piętra, proj. Szymon Bogumił Zug, ok. 1784. Oznaczenia: a — sala wielka, b — jadalnia, c — kredens, d — sala bilardowa, e — stancje/pokoje gościnne, f — gabinety, g — służbówki. Gabinet Rycin BUW, nr Inw. G.R. 309

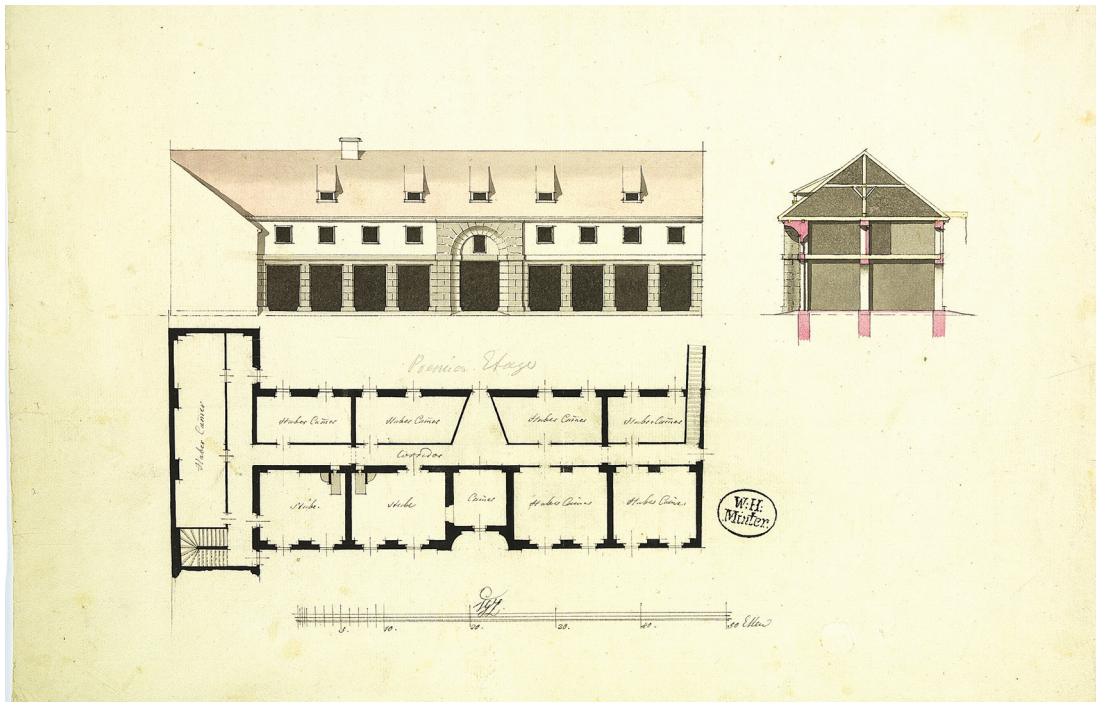
Figure 13. Raszyn, the inn, floor plan, designed by Szymon Bogumił Zug, ca. 1784. Room designations: a — great hall, b — taproom, c — buffet, d — pool hall, e — lodgings/guest rooms, f — cabinets, g — servant's rooms. Print Room of the University of Warsaw Library, ref. no. G.R. 309

Ilustracja 14. Raszyn, austeria, elewacja frontowa, proj. Szymon Bogumił Zug, ok. 1784. Gabinet Rycin BUW, nr inw. G.R. 310

Figure 14. Raszyn, the inn, front façade, designed by Szymon Bogumił Zug, ca. 1784. Print Room of the University of Warsaw Library, ref. no. G.R. 310

Ilustracja 15. Warszawa, Dom Pod Orłem Białym, projekt stajni i wozowni, proj. Szymon Bogumił Zug, 1785. Gabinet Rycin BUW, nr Inw. G.R. 49

Figure 15. Warsaw, White Eagle House, design of the stable and coach house, designed by Szymon Bogumił Zug, ca. 1785. Print Room of the University of Warsaw Library, ref. no. G.R. 49

Dla porządku należy jeszcze zwrócić uwagę na podobieństwo niektórych szczegółów jabłonowskiej austerii do projektu stajni i wozowni domu Pod Orłem Białym w Warszawie (autorstwa Zuga) z 1785 roku [il. 15], szczególnie oprawy wejścia głównego, rozwiązania okna umieszczonego w arkadzie nad wejściem, czy też dymników w połąci dachu, co tylko potwierdza autorstwo Zuga omawianego tu budynku.

Oprócz funkcji użytkowych jabłonowska austeria pełniła również istotną rolę w układzie przestrzennym całego założenia rezydencjonalnego — stanowiąc zamknięcie głównej osi kompozycyjnej naprzeciwko wejścia głównego do pałacu. Także w założeniu parkowo-pałacowym księcia Kazimierza Poniatowskiego Na Górze Zug projektował austerię w specjalnej lokalizacji. Jak sam pisał: *Dom który zamieszkuje księżę, budowany był na oberżę, przeznaczony do ożywienia widoku przedstawiającego się ze wzgórza, o którym wprzódy była mowa, a na którym księżę z początku mieszkać zamierzał; lecz gdy wystawiono budowlę, księżę postanowił ją zająć dla siebie*⁵⁵.

Także austeria w Jabłonie była tak zlokalizowana, aby ożywić widok z miejsca gdzie miał zamieszkać inwestor — w przeciwieństwie do innych budowli, które tak architekt rozmieścił, aby stanowiły raczej oprawę założenia lub aby nawet były ukryte w parku.

⁵⁵ S.B. Zug, *Ogrody w Warszawie i jej okolicach opisane w r. 1784*, „Kalendarz Powszechny na Rok 1848”, s. 1–18, pierwodruk w języku niemieckim, 1785.

Jednocześnie, znaczna jej odległość od pałacu, pozwalała na wesołe i hałaśliwe spędzanie czasu towarzystwu, nie niepokojąc gospodarza i najważniejszych gości.

Właściciel rezydencji i okolicznych włości, Michał Poniatowski zmarł w 1794 roku. Spadkobiercą Jabłonny został książę Józef Poniatowski. Po nim w drodze spadku majątek przejęła jego siostra Maria Teresa Tyszkiewiczowa, a następnie w 1822 roku odziedziczyła go krewna księcia Józefa, córka jego stryjecznej siostry Anna z Tyszkiewiczów, *primo voto* Potocka, *secundo voto* Dunin-Wąsowiczowa. Z jej inicjatywą wiążą się prace na terenie rezydencji, w tym m.in. realizowana pod kierunkiem Henryka Marconiego przebudowa pałacu, budowa łuku triumfalnego w parku i domków odźwiernych, tzw. kordegard przy nowej bramie. Do 1945 roku Jabłonna pozostawała w rękach rodziny Potockich.

XIX-wieczne losy omawianego tu budynku nie są dobrze rozpoznane. Wiadomo, że funkcję austerii/karczmy obiekt pełnił w XIX wieku. W latach 1839–1866 dzierżawił ją Włoch Antonio Anderlini, po jego śmierci restaurator Wilkans, a następnie od 1869 roku niejaki Wiśniewski⁵⁶. Opis pobytu w zajęzdzie znajduje się również w noweli *Chałat* Wiktora Gomulickiego⁵⁷.

Zapewne na przełomie XIX i XX wieku dokonano przebudowy i nadbudowy północno-zachodniej stajni adaptując tę część zabudowy do nowych funkcji. Na fotografii z 1933 roku widać północno-zachodnie skrzydło budynku [il. 16]. Posiadało dwie kondygnacje i było przekryte dachem dwuspadowym. W przeciwieństwie do stanu obecnego dach miał lekko wystający okap. Budynek nie posiadał tak wydatnych jak obecnie gzymsów. Przymuszczać brak było naczółka w dachu i okienka w kształcie połowy koła na poziomie strychu. Rozwiązania formalne wskazują, że nadbudowę wykonano w latach poprzedzających przełomowy rok 1918. Być może powiększenie budynku należy wiązać z okresem, kiedy to w Jabłonie nastąpił wzmożony ruch turystyczny związany z letniskiem, czy też doprowadzono linię kolejki wąskotorowej.

W okresie międzywojennym w budynku znajdowała się restauracja „Złoty Róg” oraz lokalne władze sądownicze i posterunek Policji Państwowej⁵⁸.

Na skutek działań podczas II wojny światowej budynek był zniszczony w 70%⁵⁹. Ogromne uszkodzenia, wypalony dach i zawalone stropy, częściowo prezentuje fotografia z drugiej połowy lat 40. XX wieku [il. 17]. Możliwe, że to w trakcie działań wojennych budynek utracił południowo-wschodnie skrzydło. Wspomniane wyżej zdjęcie z okresu powojennego, na którym widoczny jest gzyms koronujący oraz otwór okienny na ścianie szczytowej korpusu głównego budynku, wskazuje na to, że skrzydło to musiało być parterowe. Przy-

⁵⁶ R. Degiel, *Nasza Historia: Włosi w Jabłonie. Anderlini i „Koguto” w karczmie*, „Gazeta Powiatowa, Jabłonna, Legionowo, Nieporęt, Serock, Wieliszew”, 22.01.2021, <https://gazetapowiatowa.pl/poradniki/nasza-historia/nasza-historia-wlosi-jablonnie/> [dostęp: 22.05.2023].

⁵⁷ Za: K. Kołodziejczyk, *Historia. Trzy karczmy. Powiat w literaturze. Opis XIX wiecznej podróży przez ziemie obecnego powiatu legionowskiego*, „Mazowieckie to i owo”, 30.03.2020, <http://toiowo.eu/historia-trzy-karczmy-powiat-w-literaturze-opis-xix-wiecznej-podrozy-przez-ziemie-obecnego-powiatu-legionowskiego/> [dostęp: 22.05.2023].

⁵⁸ J. Szczepański, *Powiat legionowski, przewodnik subiektywny*, Warszawa 2011, s. 73–74.

⁵⁹ Tzw. *Zielona karta*.

Ilustracja 16. Jabłonna, austria, fragment budynku (pierwszy z prawej strony), 1933. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/1/0/7/2915

Figure 16. Jabłonna, the inn, fragment of the building (the first from the right), 1933. National Digital Archives, ref. no. 3/1/0/7/2915

puszczalnie przez cały okres istnienia pełniło funkcję stajni, bądź inną, obsługową w stosunku do głównej zabudowy.

Odbudowę budynku wraz z dostosowaniem do nowych funkcji realizowano w latach 50. XX wieku według projektu Janiny Trojanowskiej i Romana Ostapowicza. Przystosowując go do nowych funkcji (urząd gminy, biblioteka, komenda milicji obywatelskiej, mieszkania służbowe) wybudowano dwie nowe klatki schodowe (jedna w dawnej sieni, druga w dawnej stajni) i wprowadzono układ korytarzowy, likwidując amfiladę. Podczas odbudowy budynek otrzymał obecną oprawę architektoniczną. Wprowadzono wydatne gzymsy kryte dachówką, naczółki w dachach i być może wówczas wprowadzono opaski wokół okien w skrzydle północno-zachodnim. Pozostałe po murach południowo-wschodniej stajni ściany wykorzystano jako oszarpowania (śląd po murach pokazano na rysunkach rzutów). Co ciekawe, zakładano w przyszłości odbudowę skrzydła południowo-wschodniego, co pokazano na rysunku elewacji⁶⁰.

⁶⁰ J. Trojanowska, R. Ostapowicz, *Projekt budynku Urzędu Gminnego dawna „Stara Karczma” w Jabłonie*, 1950, (w zbiorach archiwum MWKZ).

Ilustracja 17. Jabłonna, austeria, stan po zniszczeniach wojennych, ok. 1945–1949. Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 3/39/0/-/2020-2

Figure 17. Jabłonna, the inn, the state after the wartime damage, ca. 1945–1949. National Digital Archives, ref. no. 3/39/0/-/2020-2

Ilustracja 18. Jabłonna, ul. Modlińska 152, dawna austeria — obecnie siedziba Urzędu Gminy. Fot. Michał Dudkowski, 2023

Figure 18. Jabłonna, No. 152 Modlińska Street, former inn — currently the seat of the Municipal Office. Photo by Michał Dudkowski, 2023

W latach późniejszych zmieniono nieco układ funkcjonalny likwidując przy okazji jedną z klatek schodowych. Według inwentaryzacji z 1974 roku w budynku mieściła się apteka, biura (zapewne urzędu gminy), biblioteka, sklep żelazny i gospodarstwa domowego oraz komenda Milicji Obywatelskiej⁶¹. Współcześnie znajduje się w nim siedziba Urzędu Gminy Jabłonna.

PODSUMOWANIE

Wydaje się niezbicie potwierdzać, że autorem projektu austerii w Jabłonie był Szymon Bogumił Zug, a także że budynek ten wybudowany został do 1778 roku, a być może nawet powstał jako jeden z pierwszych w zespole.

Pomimo pozornie dobrego stanu, obiekt wymaga pilnego podjęcia działań renowacyjnych i modernizacyjnych, głównie w zakresie konserwacji murów, wykonania izolacji przeciwwilgociowych i ogólnego dostosowania do współczesnych potrzeb i wymagań. Na etapie prac budowlanych i konserwatorskich możliwe będzie wykonanie pełnych badań konserwatorskich, historycznych i architektonicznych. Dawna austeria ma szansę otrzymać nową kolorystykę fasady, adekwatną do klasycystycznej architektury, a także zaistnieje możliwość odtworzenia innych istotnych elementów dzieła wybitnego architekta, jakim był Szymon Bogumił Zug. Właściwe rozpoznanie historii budynku poddawane remontowi i pracom konserwatorskim pozwala na dobranie odpowiednich środków wyrazu, jak materiał, detal, czy kolor. W przypadku omawianego tu zabytku, sposób wykończenia elewacji i przyjęte rozwiązania funkcjonalne zawarte w projekcie remontu i przebudowy uczynią związki budynku z resztą założenia rezydencjonalnego.

ANEKSY

ANEKS nr 1

Opis austerii w Jabłonie zawarty w inwentarzu zatytułowanym *Opisanie i oszacowanie Dóbr Dziedzicznych Jabłony i Wieliszewa w obwodzie Warszawskim uskutecznione w miesiącu sierpniu 1818 r.*, AGAD, zespół 349 — Archiwum Potockich z Jabłonnej, t. 34

16. Austerya w Jabłonie murowana dwupiętrowa, Dachówka pokryta, 775 łokci długa 25 ½ łokci szeroka, do której po obu stronach Stajnie zajezdne murowane y dachówką kryte są przybudowane. Każda z tych Stajen maiąca Żłoby y Drabiny iest łokci 75 ½ długa y łokci 18 ½ łokci szeroka.

W austerii są na dole dwie wielkie Szynekownie, trzy Pokoie, Kuchnia wielka z Piekarnią, spiżarnia. Piwnice Wygodne. Na pierwszym Piętrze Sala wielka oraz Sala Bilar-dowa y 5 Pokoiów Gościnnych.

Dziedziniec jest murem obwiedziony na którym Szlachtuz, Chlewki na Bydło, Świnie y Drób, Drwalnia y Studnia z Żurawiem. Tuż za Austeryą iest Ogród Warzywny Austernikowi dodany.

⁶¹ Plan inwentaryzacyjny bud. Urzędu Gminnego w Jabłonie, ul. Modlińska, 1974 r. (w zbiorach Urzędu Gminy w Jabłonie).

17. Kuźnia murowana pod Dachówką do Austerii przybudowana (...).
18. Domek murowany pod gątami z drugiej strony do Austerii przybudowany (...).

ANEKS nr 2

Opis Austeryj w Jabłonie, Inwentarz z 1821 roku, AGAD,
zespół 349 — Archiwum Potockich z Jabłonnej, t. 37

Austerya dwópiętrowa z dwiema Stajniami, murowana, dachówką pokryta, o dwóch Kominach nad dach wywiedzionych, wchodząc do Sieni drzwi podwójne szalowane na zawiasach z zamkiem, antabą i kluczem iedne, okienko nade drzwiami iedno, posadzka ceglana i schody do górnych stancyów, do Kuchni drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem kluczem i antabą iedne, wniew ognisko z Kapą Wielką, która prętami żelaznymi umocowana, Szabaśnik i Faierka na boku murowana, posadzka ceglana, okienek troie, i iedno nadedrzwiami podwójne z szufryglami a dwoie w ścianie do dwóch alkierzów i drzwi podwójne na zawiasach z zamkiem kluczem i antabą na podwórze wychodzące, do piwnicy Drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem, kluczem wniew przedziałów cztery, drzwi ordynaryjnych na zawiasach z wrzeciążami dwoie. Okienek małych sześć, do Izby szynkowney, drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem antabą i kluczem, wniew okien czworo kwadratowych z szufryglami i okiennicami podwójnymi na zawiasach ze śrubami dwa, piec z kafli białych, Kominek Kapiasty i drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem i antabą do Stajni idące, z Izby do Alkierza i Spiżarni drzwi pojedynczych na zawiasach z zamkami i antabami dwoie, a trzecie bez zamknięcia żadnego są zabite, okien z okiennicami iednakowych iak w Izbie dwa, po prawey stronie z Sieni do Izby gościnnej drzwi pojedyncze na zawiasach z antabą zamkiem i kluczem, wniew okien czworo kwadratowych z szufryglami i okiennicami podwójnymi na zawiasach ze śrubami dwa, piec z kafli zielonych, Komin Kapiasty, drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem antabą i kluczem do Stajni. Z Izby do alkierzów dwóch drzwi pojedynczych z zamkami antabami i kluczami troie, w nich okien czworo kwaterowych z szufryglami i okiennicami podwójnymi na zawiasach ze śrubami dwa, we wszystkich Izbach sufit gipsowy, podłoga z tarcic, z sieni po schodach do górnego Korytarza drzwi pojedyncze, w nim okien czworo kwaterowych z szufryglami iedno, schody pod dach z drzwiczkami pojedynczemi na zawiasach z wrzeciążem, dalej idąc Korytarzem drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem i kluczem na górę staienną wychodzące, po prawey stronie Korytarza przy schodach do Sali drzwi pojedyncze z zamkiem kluczem i antabą, w niey okien czworo kwaterowych z szufryglami dwa, ditto mniejszych okutych podwójnych od Korytarza dwa, piec z kafli białych. Po lewey stronie Korytarza do Sali drugiej, drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem antabą i kluczem, wniew okien czworo kwaterowych z szufryglami dwa, piec z kafli białych, Kominek Kapiasty i drzwi pojedyncze z zamkiem i kluczem na górę staienną wychodzące, a z tey Sali do pokojów pobocznych Drzwi pojedynczych na zawiasach z zamkiem troje, przy tych antaby i klucze, okien czworokweterowych z szufryglami dwa, z Korytarzyka tylnego do Pokojów trzech drzwi pojedynczych na zawiasach z zamkami i antabami troie w nich takichże Drzwi pojedynczych na zawiasach z zamkami kluczami i antabami troie, okien czworokweterowych z szufryglami trzy, piec z kafli białych, Kominek Kapiasty, w tych pokojach i salach sufit gipsowy, podłoga z tarcic, pod Dachem w Dymnikach okien kwadratowych podwójnych sześć, w stajniach dwóch

drzwi podwójnych szalowanych na zawiasach z zaporami drewnianymi i Kunami żelaznymi na przestrzał idących czworo, okien podwójnych czworo, pułap z tarcic, podłoga z bali po bokach, a zaś środkiem Bruk z Kamieni, okien w dymnikach cztery, w tych dwóch Stajniach są po obu stronach nowe Złoby i Drabiny.

Dziedziniec, w tyle austerii obmurowany w nim Brama z wrótami podwójnymi na zawiasach z poręczami z wrzeciążami i fórtka iedna zdrzwiczkami ordynaryjinemi na zawiasach.

Studnia W tym Dziedzińcu drzewem tartym wycembrowana z żurawiem i Kubłem okutym.

Chlewki Łokci Trzydzieści Siedm długie, Łokci cztery szerokie, Łokci dwa wysokie przy murze, z drzewa tartego, w nich przegród cztery. Drzwi pojedynczych na zawiasach z wrzeciążami i skoblami czworo, pokryte są gontami, oraz Szopa w której drzwi na zawiasach z poręczą i wrzeciążem podtymże dachem.

Szlachtus W tyle Stajni z drzewa przystawiony, deskami pobity, do niego drzwi na zawiasach z wrzeciążem, stary, Łokci siedm i pół długi, Łokci pięć i pół szeroki, Łokci trzy wysoki

STRESZCZENIE

Samorządowe władze podwarszawskiej Jabłonny mieszczą się w budynku wybudowanym w drugiej połowie XVIII wieku — dawnej austerii. W 1774 roku najmłodszy królewski brat Michał Poniatowski (1736–1794), wszedł w posiadanie rezydencji biskupów płockich w Jabłonnie. Już następnego roku rozpoczął budowę pałacu według projektu królewskiego architekta Domenico Merliniego. Przynajmniej od 1778 roku, a możliwe że równocześnie z budową pałacu, czyli od około 1774 roku, pracę przy realizacji tego zespołu rezydencjonalnego podjął inny wybitny architekt doby polskiego oświecenia — Szymon Bogumił Zug.

O ile Merlini zaprojektował najważniejszy budynek kompleksu i położył podwaliny pod układ przestrzenny całego założenia, to Zug dopełnił całości realizując pozostałe elementy kluczowe dla przedsięwzięcia królewskiego brata. Zug zrealizował je w oparciu o układ osiowy. Główna oś przebiegała wzdłuż alei dojazdowej w kierunku pałacu i dalej w kierunku Wisły poprzez obniżoną otwartą na nabrzeże nieckę. Symetrycznie po obu stronach pałacu umieszczone zostały dwie oficyny mieszkalne — południowo-wschodnia, tzw. Królewska i północno-zachodnia — Gościnna. Przedpole pałacu stanowił obszerny dziedziniec, do którego prowadził wjazd zaakcentowany parami obelisków i figur chimer. Z szeroką aleją wjazdową krzyżowała się prostopadła droga, przy której Zug umieścił dwa nieduże pawilony, tzw. Szefflerowski i Murgabiego. Naprzeciw wejścia do pałacu, zamykając główną oś kompozycyjną od strony północno-wschodniej, znalazła się austeria oskrzydłona zespołami zabudowań przeznaczonych dla włościan.

Budynek austerii należy zaliczyć do tego nurtu architektury klasycystycznej, który odznacza się przede wszystkim racjonalizmem, zarówno ze względu na funkcjonalność, jak i na oszczędną formę. Ulokowane na osi środkowej główne wejście, pomimo że zaakcentowane wielką arkadą, prowadziło do stosunkowo niewielkiej sieni służącej głównie komunikacji, a nie reprezentacji. Rozejścia z niej prowadziły do pozostałych części budynku

— szynkowni i izby gościnnej, powiązanych bezpośrednimi przejściami ze stajniami, na piętro z pomieszczeniami wypoczynkowymi i pokojami gościnnymi oraz do piwnic. Za sienią drzwi wiodły do kuchni z piekarnią. Pod częścią pomieszczeń znajdowały się obszerne, sklepione piwnice.

Rozwiązanie bryły austerii w Jabłonce należy uznać za bardzo udane. Zwarta bryła nakryta została dość stromym dachem krytym dachówką, co stanowiło odpowiedź na polskie warunki klimatyczne. Oszczędnie/purystycznie rozwiązane elewacje o uporządkowanym rytmie okien, umiarkowanie wyposażone zostały w elementy dekoracyjne.

Pomimo nieścisłości w dotychczasowym datowaniu czasu powstania austerii, a także faktu, że nie została uwzględniona w monografii poświęconej Zugowi autorstwa Marka Kwiatkowskiego, wydaje się niezbitie potwierdzać, że autorem projektu austerii w Jabłonce był Szymon Bogumił Zug, a także, że budynek ten wybudowany został do 1778 roku, a być może nawet powstał jako jeden z pierwszych w zespole.

Słowa kluczowe: Jabłonna, Szymon Bogumił Zug, austeria, zajazd, klasycyzm

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY PUBLIKOWANE

- Brückner Aleksander, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.
- Ciołek Gerard, *Zarys historii kompozycji ogrodowej w Polsce*, Warszawa 1955.
- Degiel Rafał, *Nasza Historia: Włosi w Jabłonce. Anderlini i „Koguto” w karczmie*, „Gazeta Powiatowa, Jabłonna, Legionowo, Nieporęt, Serock, Wieliszew”, 22.01.2021, <https://gazetapowiatowa.pl/poradniki/nasza-historia/nasza-historia-wlosi-jablonnie/> [dostęp: 22.05.2023].
- Galicka Izabella, Sygietyńska Hanna, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, Tom X, Zeszyt 10, Warszawa 1987.
- Gloger Zygmunt, *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce*, Tom II, Warszawa 1909.
- Guttmajer Karol, *Jak powstawał i jak wyglądał zespół pałacowy biskupa Michała Poniatowskiego w Jabłonce*, „Mazowsze”, 2002, nr 12, s. 23–52.
- Kołodziejczyk Krzysztof, *Historia. Trzy karczmy. Powiat w literaturze. Opis XIX wiecznej podróży przez ziemie obecnego powiatu legionowskiego*, „Mazowieckie to i owo”, 30.03.2020, <http://toiowo.eu/historia-trzy-karczmy-powiat-w-literaturze-opis-xix-wiecznej-podrozy-przez-ziemie-obecnego-powiatu-legionowskiego/> [dostęp: 22.05.2023].
- Kwiatkowski Marek, *Szymon Bogumił Zug. Architekt polskiego oświecenia*, Warszawa 1971.
- Kwiatkowski Marek, *Wielka księga Łazienek*, Warszawa 2000.
- Lorentz Stanisław, *Jabłonna*, Wrocław–Warszawa 1961.
- Lorentz Stanisław, Rottermund Andrzej, *Klasycyzm w Polsce*, Warszawa 1984.
- Mączyński Ryszard, Zug (Cug, Zuck, Zugh, Zugk) SIMON (Szymon) GOTTLIEB (Bogumił), [w:] *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa 2016, s. 498–509.

- Miłobędzki Adam, *Zarys dziejów architektury w Polsce*, Warszawa 1989.
- Putkowska Jolanta, *Warszawskie rezydencje na przedmieściach i pod miastem w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2016.
- Szczepański Jacek, *Powiat legionowski, przewodnik subiektywny*, Warszawa 2011.
- Tatarkiewicz Władysław, *Dominik Merlini*, Warszawa 1955.
- Wątroba Przemysław, *Merlini (Merlino) DOMENICO (Dominik)* [w:] *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku*, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa 2016, s. 314–319.
- Zug Szymon Bogumił, *Ogrody w Warszawie i jej okolicach opisane w r. 1784*, „Kalendarz Poszechny na Rok 1848”, s. 1–18, pierwodruk w języku niemieckim 1785.

MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

- Chomiczewski Zbigniew, Florek Marian, *Ekspertyza Techniczno-Budowlana dla budynku Urzędu Gminy w Jabłonie, ul. Modlińska 152*, 2019, w zbiorach Urzędu Gminy w Jabłonie.
- Dudkowski Michał, Gierasimiuk Renata (projektanci), Brzezińska-Kołodziejska Beata, Ruta Inga, Sawicka Magdalena, Sawicki Norbert, Staszór Patrycja (współpraca projektowa), *Projekt remontu i przebudowy Urzędu Gminy w Jabłonie*, 2022, dokumentacja projektowa w zbiorach Urzędu Gminy w Jabłonie.
- Guttmajer Anna, tzw. *Biała karta*, 1981, ze strony internetowej www.zabytek.pl.
- Guttmajer Karol, *Zespół pałacowo-parkowy w Jabłonie koło Warszawy. Studium historyczno-konserwatorskie wykonane na zlecenie Stołecznej Pracowni Dokumentacji Dóbr Kultury*, 1989, mps w archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- Łyszowska-Nowak Magdalena, Łuczak Artur, Rewaj Cezary, *Projekt inwentaryzacji architektoniczno-budowlanej budynku Urzędu Gminy w Jabłonie wraz z opinią techniczną*, 2008, w zbiorach Urzędu Gminy w Jabłonie.
- Plan inwentaryzacyjny bud. Urzędu Gminnego w Jabłonie, ul. Modlińska*, 1974, w zbiorach Urzędu Gminy w Jabłonie.
- Trojanowska Janina, Ostapowicz Roman, *Projekt budynku Urzędu Gminnego dawna „Stara Karczma” w Jabłonie*, 1950, dokumentacja projektowa w archiwum Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- Szczepkowska, tzw. *Zielona karta*, 1968, ze strony internetowej www.zabytek.pl.
- Śleboda Tomasz, *Program prac remontowo-konserwatorskich budynku Urzędu Gminy w Jabłonie*, 2005, w zbiorach Urzędu Gminy w Jabłonie.
- Archiwum Główne Akt Dawnych:
- *Mappa Kluczów Jabłonowskiego i Wieliszewskiego Dóbr Dziedzicznych Jaśnie Oświeconego Xsiażęcia J Mości Józefa Poniatowskiego [...] przez J.P. Peterson Geometrę Przysięgłego w R^u–1786. całkowicie wymierzonych, a teraz na nowo z Mappy przez Tegoż zrobioney przeniesionych z przystosowaniem tylko wymierzonych gruntów Dworskich w Folwarkach [...] przez Stanisława v. Hoffman Geometrę Przysięgłego w Roku 1802*, zesp. 402/Zbiór Kartograficzny, sygn. 503–26.
 - *Opisanie i oszacowanie Dóbr Dziedzicznych Jabłony i Wieliszewa w obwodzie Warszawskim uskutecznione w miesiącu sierpniu 1818 r.*, zesp. 349 — Archiwum Potockich z Jabłony, t. 34.
 - *Inwentarz z R^u–1821*, zesp. 349 — Archiwum Potockich z Jabłony, t. 37.

Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Gabinet Rycin:

- Zug Szymon Bogumił, *Raszyn. Austeria — projekt. Rzut parteru, ok. 1784*, sygn. Inw.G.R. 308.
- Zug Szymon Bogumił, *Raszyn. Austeria — projekt. Rzut piętra, ok. 1784*, sygn. Inw.G.R. 309.
- Zug Szymon Bogumił, *Raszyn. Austeria — projekt. Elewacja frontowa, ok. 1784*, sygn. Inw.G.R. 310.
- Zug Szymon Bogumił, Warszawa, *Dom Pod Orłem Białym, projekt stajni i wozowni, 1785*, sygn. nr Inw. G.R. 49.

Narodowe Archiwum Cyfrowe:

- widok fragmentu budynku austerii na fotografii *Wycieczka przedstawicieli estońskiej organizacji Kaitseliit w Jabłonie*, 1933, sygn. 1-W-2915-1.
- fotografia budynku austerii po zniszczeniach wojennych, 1945–1949, sygn. 3/39/0/-/2020-2.

THE INN IN JABŁONNA: A CONTRIBUTION TO RESEARCH INTO THE ARCHITECTURAL CREATIVITY OF SZYMON BOGUMIŁ ZUG AS WELL AS THE ARCHITECTURE OF THE RESIDENTIAL COMPLEX OF BISHOP MICHAŁ PONIATOWSKI IN JABŁONNA

INTRODUCTION

The local government of suburban Jabłonna is housed in an exceptional place, a building erected in the second half of the 18th century—the former inn. In spite of the fact that it is an integral element of the palatial–park complex built by renowned architects of the Enlightenment, the building is less known and underappreciated. This is probably influenced by the fact that it is separated from the main part of the palatial complex. The old inn is located in front of the entry gate to the park on the opposite side of the road leading from Warsaw to Nowy Dwór Mazowiecki and Modlin, presently Modlińska Street. The separateness of this building from the rest of the complex is also influenced by its present form, which is a consequence of various remodeling works, including post-war reconstruction. The asymmetric volume with clipped gable roofs, canopy eaves, and yellow ochre colored façades provided with escarpments [fig. 1] make it stand apart from the main part of the Jabłonna residential complex.

The old inn building of Jabłonna has not been paid much attention in scientific journals. Concise, basic information is presented in the *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce* [Catalogue of Art Heritage in Poland].¹ Among unpublished material, what should be mentioned is known as the *Green Card* and *White Card* as well as documentation and reports found in the resources of the Borough Offices of Jabłonna.² However, the information provided in the mentioned sources is not always cohesive.

In connection with planned renovation work, the recent and wide-ranging research into this interesting building encourages efforts at reconstructing the beginnings of its history and its initial architecture.

THE ORIGINATORS

The history of the palatial–park complex, like that of the architecture of the individual buildings in the gardens of the palace complex, is very precisely described in the litera-

¹ I. Galicka, H. Sygietyńska, *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce* [Catalogue of Art Heritage in Poland], Vol. X, Fascicle 10, Warsaw, 1987.

² Compare with the Bibliography.

ture.³ However, for the purposes of this article, the most important facts are worth mentioning. In 1774, the youngest of the King's brothers, Michał Poniatowski (1736–1794), Bishop of Płock as of 1733, came into possession of the residence of the Bishops of Płock in Jabłonna in exchange for private holdings. The very next year he commenced construction of a palace on the site of previous buildings,⁴ a de facto comfortable and rather large suburban summer villa as designed by Architect Domenico Merlini (1730–1797). Essentially, it was a single-story building with an *à la* grotto located on the axis of the old entry avenue leading from the village.⁵ It mainly consisted of a representational program (including the placement on the main axis of the large principal round room with a view of a bend in the Vistula River, known as the Company Room and used as a billiard room, as well as the Winter Garden also known as the Marble Room, and the Turkish Room with a bathing suite) and a small apartment for the owner as well as a chapel. Finish work was already in progress in 1775.⁶ According to Karol Guttmajer,⁷ it was underway at least as of 1778 and possibly simultaneously with the building of the palace, which would be around 1774 as stated by Jolanta Putkowska.⁸ Work on the building of this residential complex was undertaken by another renowned architect of the Polish Enlightenment, Szymon Bogumił Zug (1733–1807).

Domenico Merlini, the “Architect to the King and the Commonwealth,” was asked to prepare a design for a palace for the King's brother. He was one of the most distinguished architects of those times. In creating his work in line with the King's tastes, the greatest patron of the era,⁹ he created a unique version of Classical architecture with elements of Baroque and Rococo,¹⁰ a specific stream that some historians of architecture term the Stanisław August style.¹¹ Thanks to this Merlini gained entry into the pantheon of the greatest creators of Polish architecture. During construction of the palace complex in Jabłonna, which was over the years 1774–1784, it was according to the designs of Merlini that a large number of buildings were being constructed, mainly in Warsaw. They in-

³ Compare with S. Lorentz, *Jabłonna*, Wrocław–Warsaw, 1961; K. Guttmajer, *Jak powstawał i jak wyglądał zespół pałacowy biskupa Michała Poniatowskiego w Jabłonie* [How the palace complex of Bishop Michał Poniatowski came into existence and how it looked], *Mazowsze* [Mazovia], 2002, no. 12, pp. 23–52; J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje na przedmieściach i pod miastem w XVI–XVIII wieku* [Warsaw's suburban and out-of-town residences from the 16th–18th century], Warsaw, 2016.

⁴ J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...* [Warsaw's... residences...], op. cit., p. 408.

⁵ S. Lorentz, *Jabłonna*, op. cit.; J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...* [Warsaw's... residences...], op. cit., p. 408.

⁶ S. Lorentz, *Jabłonna*, op. cit.; K. Guttmajer, *Jak powstawał...* [How... came into existence...], op. cit., p. 24.

⁷ K. Guttmajer, *Jak powstawał...* [How... came into existence...], op. cit., p. 24.

⁸ J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...* [Warsaw's... residences...], op. cit., p. 408.

⁹ A. Miłobędzki, *Zarys dziejów architektury w Polsce* [Outline of the history of architecture in Poland], Warsaw, 1989, p. 237.

¹⁰ Compare with *ibid.*, pp. 238–239 and 254–255.

¹¹ Compare with S. Lorentz and A. Rottermund, *Klasycyzm w Polsce* [Classicism in Poland], Warsaw, 1984, pp. 18–19.

cluded numerous construction projects in the Łazienki Palace and Park complex,¹² several chambers in the Royal Castle¹³ as well as the renovation of the Cooper–Roof Palace (1775), the Karol Borch palace on Miodowa Street (pre–1780), housing for customs officials in Mokotów District (1780), the royal stables on Grodzka Street (1780), the rebuilding of the Palace of the Commonwealth (formerly the Krasieński palace) after a fire (1782–1783), and the church and monastery of the Basilian monks and the palace of Metropolitan Archbishop Jason Junosz Smogorzewski on Miodowa Street (1781–1784). Several projects by Merlini were also under construction outside of Warsaw. In addition to the palace in Jabłonna there was the design for the palace of Antoni Barnaba Jabłonowski in Racot (1780–1791), the remodeling of the town hall in Piotrków (1782), and the remodeling of the palace of Kazimierz Raczyński in Rogalin (after 1882).¹⁴ Thus, there is nothing surprising in the fact that with such a workload Merlini would be inclined to “only” draw up the design for the palace. A portrait of the client holding a drawing of the palace plan in his hands indicates that Michał Poniatowski, Bishop of Płock, was very pleased with the design.¹⁵

Similarly, the selection of Szymon Bogumił Zug as the designer for the remaining buildings of the complex and park was a good choice. Although true that apart from minor exceptions he had not worked directly for the King, the client’s brother, but as an excellent architect he had developed designs for a variety of buildings, mainly in Warsaw and its environs, for numerous representative of the most important Polish families, including members of the royal family. At that time his position was already well established as a distinguished and experienced designer of garden complexes, which was a very important element of the summer residence of the Bishop of Płock.

Originally from Saxony, this architect came to Poland with the Saxon Court in 1756, at the start of the Seven Years War when the Wettin Court moved from Dresden to Warsaw. At the time, Zug filled the function of “conductor” (assistant) at the Saxon Building Office. At the beginnings of his stay in the capital of the Polish–Lithuanian Commonwealth he developed designs for members of the Saxon court and in 1760 was awarded the title “theater builder” and worked on the Saxon Operahouse (as he referred to the theater building) in Warsaw. In spite of the fact that with the death of King Augustus III the Saxon and the election of Poniatowski as King of Poland in 1764 the Polish–Saxon Union ceased to exist and the influence of the Saxon Court in Warsaw fell significantly, Zug remained in Poland. Starting with the year 1772 he cared for properties belonging to the Saxons as

¹² The Little White House, the Myślewicki Palace, and the Hermitage (1774–1778), the Officer Cadet School (1776), the “royal” bridge (1777–1780), the water tower (1777–1778), and the Trou–Madame building (1778).

¹³ The royal bedroom (1774), the astronomical observatory (1775), the Audience and Prospectus Chamber (1777–1780), the library (1779–1782), and the apartment of Jacek Ogrodzki, the Crown Secretary (1778–1780).

¹⁴ Compare with W. Tatarkiewicz, *Dominik Merlini*, Warsaw, 1955; P. Wątroba, “Merlini (Merlino) DOMENICO (Dominik),” in *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku* [Glossary of architects and builders of the Warsaw community of the 15th–18th centuries], Editors P. Migasiewicz, H. Osiecka–Samsonowicz, and J. Sito, Warsaw, 2016, pp. 314–319.

¹⁵ M. Tokarski, portrait of Bishop Michał Poniatowski, 1776, in the collection of the Wilanów King Jan III Palace Museum.

the Court Architect of the Elector of Saxony. At the same time, working for both the Polish aristocracy and preparing designs for those lower in the social hierarchy of that time, but wealthy merchants and bankers, Zug made a position for himself in Warsaw's architectural community, while the awarding him an indygenat of nobility in 1768 bore witness to his exceptional status and his settling in in Poland.

Szymon Bogumił Zug, as was already mentioned, was one of the foremost Polish architects of the end of the 18th century while at the same time being exceptionally versatile and open to novel technical and formal solutions. In addition to activities in the field of architecture, his creativity encompassed scenography, the building of theatrical equipment and machines, which he oversaw personally¹⁶ as well as the broadly interpreted design of gardens and parks, inclusive of many elements considered small-scale architecture, and also entire residential complexes, both rural ones and those located in urban structures,¹⁷ and even ventures encompassing urban space.¹⁸ His architectural dossier includes designs of both representational seats such as palaces,¹⁹ manor houses,²⁰ villas,²¹ municipal apartments,²² and public buildings including theaters,²³ town halls,²⁴ hotels and inns,²⁵ and church buildings,²⁶ but also utilitarian structures such as breweries,²⁷

¹⁶ R. Mączyński, Zug (Cug, Zuck, Zugh, Zugk) SIMON (Szymon) GOTTLIEB (Bogumił), in *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV–XVIII wieku* [Glossary of architects and builders of the Warsaw community of the 15th–18th centuries], edited by P. Migasiewicz, H. Osiecka–Samsonowicz and J. Sito, Warsaw, 2016, p. 498.

¹⁷ The reconstruction of Tłomackie in Warsaw for Karol Schultz (ca. 1783–1787).

¹⁸ Designs for the spatial layout of the city of Siematycze (1770s) and the city of Kock (1778–1782) for Anna née Sapiecha Jałonowska.

¹⁹ Examples include the Great and Small palaces of Franciszek Ksawery Branicki on Nowy Świat Street in Warsaw (1775–1777), the palace of Karolina née Grodzka and Janusz Sanguszko in Warsaw (1776–1780), the palace of August Czartoryski and later Izabela née Czartoryska Lubomirska in the Pheasantry—Natolin (ca. 1780), and numerous others; compare with M. Kwiatkowski, *Szymon Bogumił Zug. Architekt polskiego oświecenia* [Szymon Bogumił Zug: Architect of the Polish Enlightenment], Warsaw, 1971, and R. Mączyński, Zug..., op. cit.

²⁰ The manor house of Ludwik Tyszkiewicz in Horodło, Lithuania (1776–1778), for example.

²¹ The design for the Piotr Tepper the Elder villa in Głusków (ca. 1775–1780), for example.

²² Examples include the Michał Roesler and Gaspar Hurtig house on Krakowskie Przedmieście Street in Warsaw (1784), the Wilhelm Arndt house on the corner of Mazowiecka and Królewska streets (ca. 1787), and numerous others.

²³ The design for the orangery and theater (1775–1780) and the design for the public theater (ca. 1776).

²⁴ The design for city hall in Kock for Anna née Sapiecha Jałonowska, the town hall in Leszno (ca. 1784), and designs for ideal town halls (ca. 1789).

²⁵ Design for an inn for Janusz Sanguszko (ca. 1775–1780), the inn on Bielańska Street in Warsaw for Karol Schultz (ca. 1783), the inn in Raszyn for Piotr Tepper the Younger (ca. 1784–1790), and the White Eagle House in Tłomackie in Warsaw for Karol Schultz (ca. 1785–1787).

²⁶ The dissident Congregation in Leszno in Warsaw (early 1770s), Evangelical Church of the Augsburg Confession in Warsaw (1777), the church in Kock (1778), the church in Raszyn (reconstruction 1782–1784), and the church in Bielsk Podlaski (1782–1783), for example.

²⁷ In Nieborów, for example.

mills,²⁸ stables and coach houses,²⁹ livestock buildings, and even specialized structures such as silkworm farms³⁰ and numerous orangeries,³¹ and elements of technical infrastructure such as water towers.³² It also includes designs for interiors and even furnishings. The pinnacle of his career is without a doubt the period of the design and building of the church of the Evangelical Church of the Augsburg Confession in Warsaw (1777–1781), a design for which in 1781 he received a commemorative gold medal with his own profile from the King and fellow Lutherans.

The noteworthy variety in his creativity was influenced by his solid education in the Saxon circle and two trips to Italy (in 1754 or 1759 and over the years 1771–1772) as well as his own broad interests. Zug was a distinguished classicist and, at the same time, a representative of a current that was in parallel to the style created in the circles of the royal court, a current providing answers meeting the needs of emerging capitalism and the changes taking place at that time in Polish society and the aspirations and needs sprouting from out of this new group of the population.³³ However, in spite of the fact that he was the author of purist and laconic Classical architecture with harmonic tectonics that includes the mentioned Evangelical Church of the Augsburg Confession and at the same time, especially the developing of designs for garden complexes for the wealthiest, he broadly drew from various building traditions and exotic cultures creating structures designated for sentimental and romantic spatial complexes. His creativity includes many references to the traditions of antiquities, Gothic, the architecture of the Far and Near East, where the combining of functions and forms is in many cases surprising. Zug built or at least designed pavilions in the form of Greek temples in Warsaw's suburban Arkadia and Jabłonna, minarets and the Imam's House (the kitchen in Książęce in Warsaw), Chinese pagodas (the lantern at the Elizeum in Książęce, gazebo in Mokotów, and the tea room in Jabłonna), the chicken coop as a variant on the theme of Oriental and Far East architecture (for Jabłonna), a birdhouse with a Classical order (also Jabłonna), hermits' grottos, and numerous pseudo-ruins. In simple huts, cottages, and mills, he placed leisure and redoubt functions. In line with the spirit of the epoch, he hid luxurious chambers and salons with representational functions in unassuming rural houses.³⁴ Such variety may later be found in 19th century Historicism or even more so in Eclecticism. Stone masonry (e.g., the two-family house for peasant families in Falenty) and half-timber buildings (the mill in Solec and the old village inn in Książęce) as well as irregularly-shaped villas embedded in the landscape (e.g., for

²⁸ The mill in Raszyn for Piotr Tepper the Younger (ca. 1785–1790).

²⁹ The design for the stables and coach house and the White Eagle house in Tłomackie in Warsaw for Karol Schultz (ca. 1785–1787).

³⁰ The silkworm farm in Warsaw (ca. 1775).

³¹ The design for the Grand Orangery in Warsaw's Łazienki (1775–1780) and the New (Grand) Orangery in Nieborów (1796).

³² Gruba Kaśka [Fat Katty water intake] in Warsaw, for example.

³³ Compare with S. Lorentz and A. Rottermund, *Klasycyzm...* [Classicism...], op. cit., pp. 30–33.

³⁴ The huts in Falenty for Piotr Ferguson Tepper the Younger (ca. 1782–1784) containing exquisitely finished chambers and salons.

Jabłonna) bring to mind the future vernacular movement. There can be no doubt that Zug surpassed his era and even laid the foundations for the next one. Often however, this was as a scenographer rather than architect applying various costumes to buildings in line with their role in his wide-ranging very impressive stage productions.

During the construction period of the palatial-park complex in Jabłonna, Zug also implemented a whole gamut of various designs and was no less involved in design and building than Merlini. Undoubtedly, the design for the residential complex for Bishop Michał Poniatowski in Jabłonna fit into the mainstream of Zug's creativity of that period and it was certainly for this reason that he undertook this job in spite of his already significant workload. He was, after all, the author of several Warsaw residential complexes for the King's oldest brother, the former Chamberlain, Prince Kazimierz Poniatowski (1721–1800), starting with the Solec gardens (1772–1774), the garden complex in Książęce (1776–1779), and subsequently in Góra (ca. 1779) as well as other garden complexes for Fryderyk Alojzy Brühl in Młociny (1772–pre-1784), Aleksandra Ogińska in Siedlce (1776–1781), Izabela née Czartoryska Lubomirska in Mokotów (with Ephraim Schröger 1776–after 1784 and 1891), and Helena née Przeździecka Radziwiłł in Arkadia (1778–1783 and the 1790s).

In as much as Merlini designed the most important building of the Jabłonna complex (his role as designer is even stated on an inscription on the façade) and laid the foundations for the spatial layout of the whole complex placing the palace on the axis of the entry avenue, opening up a view from the main rooms toward the banks of the Vistula River as well as placing an observation deck on the roof, Zug completed the all building of the remaining key elements of the King's brother's project.³⁵

RESIDENTIAL ASSUMPTIONS: SPATIAL SOLUTIONS

The palatial-park complex was developed in a manner characteristic of such ventures as were built at that time, placing several varied, fully justified by utilitarian needs and the wishes of the owner, free-standing buildings. Some were located in the immediate vicinity of the palace, including what are referred to as the Royal and Guest annexes, while other were somewhat farther away. What is characteristic of such residences on the outskirts of Warsaw is that they primarily served leisure in the fresh air during the summer period. Michał Poniatowski, the royal brother, Bishop of Płock and as of 1784 the Archbishop of Gniezno, and as of Stanisław Poniatowski's election as King a permanent resident of an apartment at the Royal Castle, he collaborated closely with the King within the framework of the Royal Cabinet. He was also involved in the KEN National Commission for Education of which he was a cofounder and as of 1779 its chairman.³⁶

³⁵ Merlini is presented as the author of the annexes—Royal and Guest—according to some sources (compare with K. Guttmajer, *Jak powstawał...* [How... came into existence...], op. cit., p. 34). However, the author of this article leans toward the conclusions of J. Putkowska that their designer was Zug (compare with J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., p. 408 [Warsaw's... residences...]),

³⁶ J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...*, op. cit., p. 396 [Warsaw's... residences...].

In order to visualize what the residential complex in Jabłonna looked like as a result of Zug's work, an effort was made to reconstruct the complex [fig. 3] on the basis of Smuglewicz's drawings from ca. 1782 [fig. 4] and a map of the property from 1802 [fig. 2]. Zug executed the design on the basis of an axial layout. The main axis ran along the entry avenue toward the palace and farther on toward the Vistula River through a depression opening onto a shoreline basin that, as may be expected, periodically flooded at high water. Symmetrically on both sides of the palace are two residential annexes, the south–eastern one, the Royal Annex, which served as the residence of the King's brother, Bishop Michał Poniatowski, and the north–western one, the Guest Annex. The foreground of the palace was a vast courtyard where the entry was accented by a pair of obelisks and chimera figures. A perpendicular road intersected with the broad entry avenue approximately midway, just in front of the entry to the courtyard. That is where Zug located two small pavilions, the Szeffleroski and Margrave pavilions. That part of the complex was remodeled within a brief period of time, which can be seen on the drawings of Jan Chrystian Kamsetzer from 1785 [fig. 5] and an archival map from 1802.³⁷

Across from the entrance to the palace, closing the main compositional axis from the northeast, is an inn. It is winged by sets of buildings designated for peasants, evenly distributed along the Warsaw road and symmetrical with respect to it. Thanks to the efforts of Bishop Michał Poniatowski, old buildings were replaced over a short period of time by semi-detached houses, six on each side, with their ancillary farm and livestock buildings behind them.³⁸ The space between the palatial park and the village was occupied by cultivated fields.

As the center of the composition, the palace was the place from which avenues radiated—view axes and circulation routes. In the ordered geometry of the layout there was space for strolls through the park as well as access to the fields and the grange. One of these avenues turned into a road leading to Tarchomin, which might have been an alternative approach from the direction of Warsaw, bypassing the main road. Making somewhat of a reference to romantic–sentimental solutions, Zug inserted a grotto with a hermit's hut, near to a water tower and cascade as well as the Temple of Diana and a tearoom, a Chinese gazebo in the form of a pagoda with a Chinese bridge located near an artificial hill. Zug designed the orangery on the western side of the composition, behind the guest annex, near the road

³⁷ “Map of the hereditary properties of Jabłonna and Wieliszew of His Royal Highness Prince Józef Poniatowski [...] by J. P. Peterson, Sworn Surveyor, in the year 1786, wholly measured and presently anew by the above mentioned carried over adapting only the measured land of the Manor and Grange [...] by Stanisław v. Hoffman, Sworn Surveyor, in the year 1902,” AGAD, group 402, Cartographic Collection, file no. 503–26.

³⁸ Information regarding the construction of these buildings by Bishop Michał Poniatowski is presented in an inventory entitled “Opisanie i oszacowanie Dóbr Dziedzicznych Jabłonnny i Wieliszewa w obwodzie Warszawskim uskutecznione w miesiącu sierpniu 1818 r.” [A description and assessment of the hereditary properties of Jabłonna and Wieliszew in the Precinct of Warsaw as effected in the month of August of the Year 1818], AGAD, Collection 349—The Potocki Archives in Jabłonna, vol. 34. The author of the design for the semi-detached houses for the peasants was Stanisław Zawadzki (1743–1806). His design was developed prior to 1788 and has been preserved in the Print Room of the BUW Library of the University of Warsaw. Memories or even relics of these buildings have survived to this very day as indicated by the remnants of the single-story semi-detached buildings with shed roofs, evenly distributed along Modlińska Street.

leading to the grange. Its main façade is directed toward the south. In contrast to the remaining buildings, these structures, which are of a leisure–relaxation character, to a certain extent break the principle of axially and symmetry, the basis of the entire composition.

THE INN

In spite of the lack of precision in the dating of the time of construction of the inn and in spite of the fact that it was not included in the monograph devoted to Zug as authored by Marek Kwiatkowski, it seems to undeniably confirm that the author of the design used to erect the building as well as the whole of the residential complex was that distinguished architect. This information was presented in what is known as the Green Card in 1968.³⁹ In the case of the *White Card*, it was presented as a possibility, where it was entered as “according to tradition it was built at the end of the 18th century in line with a design by Sz.B. Zug.” However, on the first page the time of construction is stated as the beginning of the 19th century.⁴⁰ That Zug was the designer was convincingly shown by Karol Guttmajer in a publication entitled *Jak powstawał i jak wyglądał zespół pałacowy biskupa Michała Poniatowskiego w Jabłonce* [How the palatial complex of Bishop Michał Poniatowski was created and how it looked] making reference to a specification from 1778 prepared for work by the painter Mańkowski and related to “finishing the painting of two pavilions and an inn in Jabłonna.”⁴¹ Apart from the fact that this information indicated that the building was constructed during the time when Zug was active in Jabłonna, Guttmajer stresses that it was also shown on a map from 1802 [fig. 2 and 6]. He also notes that its qualities, such as “rusticated arcades accenting the axis of the façade” as well as “entablatures between the windows,” confirm the authorship of Zug. There is also the question of the time when the inn was built. Undoubtedly, the inn already existed in 1782, which is borne out by a drawing by Smuglewicz made from its second floor level, which means it was after its construction [fig. 4]. Earlier, that is prior to the building of the inn, there was no building at this location, but there was a “wooden figure.”⁴²

The inn was described in the inventories from 1818 and 1821 (compare with Appendixes 1 and 2). The descriptions show that it was a masonry building, two stories in height, with a tile–covered roof. Its dimensions were approximately 44.5 m (75 cubits) [245 ft.] by approximately 15 m (25.5 cubits) [84 ft.].⁴³ The primary section was the central main

³⁹ What is commonly referred to as the *Green Card*.

⁴⁰ What is commonly referred to as the *White Card*.

⁴¹ K. Guttmajer, *Jak powstawał...* [How... came into existence...], op. cit., pp. 34–35.

⁴² J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...* [Warsaw's... residences...]; K. Guttmajer, *Jak powstawał...* [How... came into existence...], op. cit., p. 49.

⁴³ The 44 m (75 cubit) [144 ft.] length is approximately the total length of the inn inclusive of the stables, while the width of 15 m (25.5 cubits) [84 ft.] is the width of only the main body. The width of the stables of 11 m (18.5 cubits) [36 ft.] as stated later is in agreement with the width of the surviving north–western wing that is perpendicular to the main body, while the length of the stables of approximately 45 m (75.5 cubits) [148 ft.] exceeds the length of that wing by a factor of about two, which may be an error or the total length of both stables. The 1802 map does not show the stables to be so long.

body. The entrance through double doors led into an entry hall with brick flooring. From this hall it was possible to reach the “upper lodgings” by way of stairs and on the ground floor to the kitchen with its bakery, the tavern, and the parlor. Doors led to the two stables from the tavern and parlor. There were also three alcoves and a pantry. An exit from the kitchen led into the walled yard with livestock and service facilities. Part of the building had cellars with brick masonry vaults.

Entering onto the second floor, there was a corridor with a window. To the right was the door leading to the billiard room and to the “great hall” on the left. It was probably from this room that Smuglewicz drew a picture of the palace and park in 1782 as did Kamsetzer ca. 1785, which can be deduced by the perspective of the drawings [fig. 4 and 5]. Moreover there were five guest rooms on the second floor. It is from the great hall and corridor that it is possible to enter the space above the stables, undoubtedly attics where hay was kept for the horses. The floors of the entry hall and kitchen and bakery were of brick. All the other rooms had floorboards. The remaining elements of the finish consisted of plaster ceilings and “four-quarter windows with hinges” The building was heated using tiled stoves with hearths in reconstructed fireplaces.⁴⁴ This was a traditional solution. In total, there were five such stoves—two on the ground floor and three on the second. Additionally, significant heating was provided by the kitchen, which had an open fire under a hood: “a great cover attached by iron bars, the griddle [oven] and stove lids.” The roof had a total of six dormers (square double windows in the smoke boxes) and above it two chimneys that dominate.

The stables, attached to the gable ends, had two through gateways, two windows and two windows in the dormers. The flooring in the central part was of stone while on the sides, where the horses’ boxes were located, logs were used as flooring. Efforts at reconstruction of the plans and frontal façade of the building were conducted on the basis of the mentioned inventories, preserved documentation for the time of the reconstruction following the Second World War,⁴⁵ later contemporary inventories⁴⁶ and the 1802 map, all presented in figures 7, 8, 9, and 10.

The inventories and archival maps show that a masonry tile-covered smithy and masonry shingle-covered house were added to the stables, undoubtedly in the middle of their longitudinal façades.

In analyzing the architecture of the inn in Jabłonna, the building should be ranked in the stream of Classicist architecture primarily marked by rationalism. This is true both in terms of its functionality and frugality of form. Placed on the central axis of the main entrance,

⁴⁴ Z. Gloger, *Budownictwo drewniane i wyroby z drzewa w dawnej Polsce* [Timber building construction and wooden products in old Poland], vol. II, Warsaw. 1909, pp.109–113.

⁴⁵ J. Trojanowska, R. Ostapowicz, *Projekt budynku Urzędu Gminnego dawna ‘Stara Karczma’ w Jabłonie* [Design for the Borough Office building, formerly the “Old Tavern” in Jabłonna], 1950 (in the collection of the archives of the MWKZ Mazovian Voivdeship Heritage Office).

⁴⁶ From the collections of the Borough Office in Jabłonna, compare with the Bibliography.

in spite of the fact that it is accented by a grand arcade, it led to a small entrance hall with durable brick flooring, mainly serving circulation, not representation. Branching off and leading to the remaining parts of the building, the tavern and guest chambers were linked directly with passages to the stables, upstairs to the leisure and guest rooms as well as to the cellars. Beyond the entrance hall, the door opposite the entrance door led to the kitchen and bakery located in the central part of the building volume. That was particularly important in the winter because it made possible the heating of the rooms surrounding the kitchen thanks to the kitchen stoves. Such a location for the kitchen and bakery also made it possible to quickly deliver meals to all locations where guests might stay. There was a door from the kitchen leading to the yard, which was the location of the well, woodshed, pigsty, and slaughterhouse. There were large, vaulted cellars under a part of the rooms, undoubtedly designated for supplies of food and drink.

The placement of the rooms also took into account matters of sunlight as well as landscapes. The public rooms, such as the tavern, guest chamber, grand chamber, and billiard room, were located on the southwest side and the windows of those rooms provided lots of light and, at the same time, led the eye of the observer to the palace and its adjacent park. The lodging and alcoves were placed on the yard side by the architect with windows to the northeast.

The architect connected the building with the stables very functionally. Located on both sides of the building, it was possible to go to them directly from the ground floor rooms in the winter or in rainy weather without going outside. They also created the possibility for the direct entry of a coach on such days, facilitating passage to the inn protected by the roof, which in the event of a snowstorm, freezing or torrential rain was important. Such connections were, of course, used earlier, which can be seen on drawings in Gloger's *Budownictwo drzewniane i wyroby z drzewa w dawnej Polsce* [Timber building construction and wooden products in old Poland] [fig. 11]. However, the relationship between the main building and the stables was not always such a legible composition.

The solutions applied in the case of the volume of the inn in Jabłonna must be considered extremely successful. The compact volume was covered by a rather steep tile-covered roof, which was dictated by Poland's climatic conditions. The frugal and purist façade solution with its ordered rhythm of windows was provided with modest decorative elements. First and foremost among them being the already mentioned grand rusticated arcade—pseudo—avant—corps accenting the main entrance to the building and at the same time the compositional axis for the whole residential complex. Additionally, there are the crowning cordon cornice and sill strip cornices as well as rectangular entablature/inter-window panels. Unfortunately the architectural form of the stables is not known.

The inn, the roadhouse—tavern or in other words, auberge is a type of building preceded by the pub, a building type that appeared rather universally during old Polish times, essentially in every locality. Zygmunt Gloger, in his *Budownictwo drzewne i wyroby z drzewa w dawnej Polsce* [Timber building construction and wooden products in Old Poland] differentiates two types of pubs: "...drive-in, which means with a traversable gate and livery as well as non-traversable that lack such a gate and livery—i.e. stables and coach house

for travellers.”⁴⁷ He also cites Oskar Kolberger who, in his description of the population of Cracow states that, “almost every larger village has at its entrance or in its center a tavern, and sometimes (if larger and of masonry) an inn, rarely called a road house or public house...”⁴⁸ It was so in the case of drive-in taverns, a component of the traffic infrastructure serving both rest and accommodation of travellers and care for mounts and farm horses. Aleksander Brückner, in his *Słownik etymologii języka polskiego* [Etymological dictionary of the Polish language], derives the word *austeria* [inn] from the Italian *osteria*, which translated directly to a *tavern*.⁴⁹ As heir to the *austeria* in the 19th century he sees the word *hotel*. This would make the *austeria* something between the Old Polish tavern and today’s hotel, albeit certainly of a higher standard than the ordinary village tavern.

An inn was usually a part of the program of Warsaw’s suburban residential complexes as built in the second half of the 18th century—e.g., Powązki belonging to Izabela Czartoryska,⁵⁰ Młociny belonging to Henryk Brühl,⁵¹ or Raszyn belonging to Piotr Tepper the Younger,⁵² which is documented as being the work of Zug, as well as the third successive suburban residence built by the Prince Chamberlain Kazimierz Poniatowski, Na Górze [On the Hill], known as the Auberge and also the work of Zug.⁵³ An inn was also built as a part of the royal complex of Łazienki (presently at No. 9 Swoleżerów Street, where the building was remodeled at a later time) and somewhat earlier during work on the remodeling of the Ujazdowski Castle in the area of Rozdroże Square on Ujazdowskie Avenue. The locating of inns next to palatial complexes served to supplement available accommodations. Today, one might say they provided for the needs of the numerous staff serving noble courts and in the case of the last two buildings, their construction preceded the completion of the principal projects and served the builders and artists employed on the sites. The inn adjacent to Łazienki also catered to the dining needs of artists working on the decorations for the King’s residence, including Jan Bogumił Piersch and Marcello Baciarelli.⁵⁴ If one assumes that the Jabłonna inn also served the contractors working on the palace of Bishop Poniatowski as lodgings and dining room, then the date of its building may be moved to the middle of the 1870s.

⁴⁷ Z. Głogier, *Budownictwo drzewniane i wyroby z drzewa w dawnej Polsce* [Timber building construction and wooden products in old Poland], vol. II, Warsaw, 1909, p. 88.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 89.

⁴⁹ A. Brückner, *Słownik etymologii języka polskiego* [Etymological dictionary of the Polish language], Cracow, 1927, p. 8.

⁵⁰ M. Kwiatkowski, *Szymon Bogumił Zug...*, op. cit., p. 81; J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...* [Warsaw’s... residences...], op. cit., p. 344.

⁵¹ *Ibid.*, p. 458.

⁵² J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...* [Warsaw’s... residences...], op. cit., p. 516; R. Mączyński, *Zug...*, op. cit., p. 504.

⁵³ J. Putkowska, *Warszawskie rezydencje...* [Warsaw’s... residences...], op. cit., pp. 322–327.

⁵⁴ M. Kwiatkowski, *Wielka księga Łazienek* [The great Łazienki book], Warsaw, 2000, pp. 36 and 60–61.

From among the numerous inns and taverns designed by Zug, the one most similar to the Jabłonna inn is the one built several years later in Raszyn [fig. 12, 13 and 14]. The similarity primarily involved both the scale and program, which included catering, lodging, and entertainment functions—e.g., the billiard room and upstairs grand hall that was undoubtedly designated for social gatherings. However, the links with the stables were solved differently. In the case of Raszyn they were in wings surrounding the yard in the rear of the inn and had no direct connections. For the record, worth noting is the similarity among certain details of the inn in Jabłonna and Zug's 1785 design for the stables and coach house of the White Eagle House [fig. 15], especially the framing of the main entrance, the solution used for the windows located in the arcade above the entrance, and the smoke boxes in the roof, which only serves to confirm Zug as being the author of that building.

In addition to utilitarian functions, the inn in Jabłonna also served an important role in the spatial layout of the residential complex as a whole—the closure of the main compositional axis opposite the main entrance into the palace. Zug also designed an inn at a special location in the case of Prince Kazimierz Poniatowski's Na Górze [On the Hill] park and palace complex. As he himself wrote: "The house occupied by the Prince was built as an inn, designated to enliven the view of the hill, as discussed previously, where the prince initially intended to live, but when the building was ready, the Prince decided to occupy it himself."⁵⁵

Moreover, the inn in Jabłonna was given its site in order to make the view from the location designated for the client livelier. This was in contrast to other buildings that the architect arranged as a frame, where some were even hidden in the park. At the same time, its distance from the palace facilitated joyous and rowdy behavior on the part of company without troubling the host and his more important guests.

Michał Poniatowski, the owner of the residence and its surrounding properties died in 1794. The heir to Jabłonna was Prince Józef Poniatowski. After him, the estate was taken over by his sister, Maria Teresa Tyszkiewicz. Subsequently, in 1822 it was inherited by a relative of Prince Józef, the daughter of his cousin, Ann née Tyszkiewicz, *primo voto* Potocka, *secundo voto* Dunin–Wąsowiczówna. It was through her initiative that work on the grounds of the residence were started. These included the remodeling of the palace, the building of the triumphal arch in the park and the porter's houses, i.e. the guardhouses near the new gate, all under the auspices of Henryk Marconi. Jabłonna remained in the hand of the Potockis up to 1945.

The 19th century fate of the discussed building is not well known. The functions filled by the inn–tavern in the 19th century is, however. Over the years 1839–1866 it was leased to an Italian, Antoino Anderlini, after his death by a restaurateur, Wilkans, and as of 1869

⁵⁵ S.B. Zug, *Ogrody w Warszawie i jej okolicach opisane w r. 1784* [The gardens of Warsaw and its environs as described in the year 1784], *Kalendarz Powszechny na Rok 1848* [Universal calendar for the year 1848], pp. 1–18, initially published in German, 1785.

by a certain Wiśniewski.⁵⁶ A description of a stay at the inn may also be found in Wiktor Gomułicki's novel, *Chałat* [Smock].⁵⁷

Most probably at the turn of the 19th and 20th centuries the north–western stable was subject to remodeling and received an additional story in order to adapt it to new functions. A photograph from 1933 shows the north–western wing of the building [fig. 16]. It had two stories and was covered by a gabled roof. In contrast to the present state, that roof had eaves that were extended slightly farther. The building did not have prominent cornices. Most probably the roof was not clipped and there were no semicircular windows at the attic level. Formal solutions indicate that the added level was built in the years prior to the watershed year 1918. Perhaps the enlargement of the building should be tied to the period when Jabłonna saw an increase in tourism in connection with it becoming a summer resort or perhaps the building of the narrow–gauge railroad.

During the Interwar period, the building housed the Złoty Róg [Golden Horn] restaurant as well as the local authorities and a state police station.⁵⁸

As a result of operations during the Second World War, 70% of the building was destroyed.⁵⁹ The major damage, a burned down roof and collapsed floors can be partially seen in a photograph from the second half of the 1940s [fig. 17]. It is possible that it was as a result of military operations that the building lost its south–eastern wing. The mentioned photograph from the postwar period, which shows the crowning cornice and window in the gable wall of the main building, indicates that the wing must have been a single–story one. Most probably over its entire period of existence it served as a stable or other function, ancillary with respect to the main building.

The reconstruction of the building, inclusive of its adaptation to serve new functions, was undertaken during the 1950s in line with a design by Janina Trojanowska and Roma Ostapowicz. Adapting it to new functions (borough offices, library, MO Citizens' Militia, and service quarters), two new staircases were built (one in the former entry hall and the second in the former stables). A new layout of corridors was also introduced and the enfilade was eliminated. During the reconstruction of the building, it acquired its present architectural look. Prominent tile–covered cornices were introduced, as were the clipped gable roofs and possibly, it was also then that a band was introduced around the windows of the north–western wing. The remnants of the walls of the south–eastern stables were

⁵⁶ R. Degiel, *Nasza Historia: Włosi w Jabłonce. Anderlini i "Koguto" w karczmie* [Our history: Italians I Jabłonna, Anderlini and "Koguto" in the inn], "Gazeta Powiatowa", Jabłonna, Legionowo, Nieporęt, Serock, Wieliszew [County Gazette: Jabłonna, Legionowo, Nieporęt, Serock, and Wieliszew], January 22, 2021, <https://gazetapowiatowa.pl/poradniki/nasza-historia/nasza-historia-wlosi-jablennie/> [accessed on May 22, 2023].

⁵⁷ As in K. Kołodziejczyk, *Historia. Trzy karczmy. Powiat w literaturze. Opis XIX wiecznej podróży przez ziemię obecnego powiatu legionowskiego* [History: Three taverns, the county in literature, a description of a 19th century journey through the lands of the present Legionowo County], Mazowieckie to i owo [Mazovian this and that], 30.03.2020, <http://toiowo.eu/historia-trzy-karczmy-powiat-w-literaturze-opis-xix-wiecznej-podrozy-przez-ziemie-obecnego-powiatu-legionowskiego/> [accessed on May 22, 2023].

⁵⁸ J. Szczepański, *Powiat legionowski, przewodnik subiektywny* [Legionowo County: A subjective guide], Warsaw, 2011, pp. 73–74.

⁵⁹ What commonly referred to as the *Green Card*.

utilized as escarpments (traces of these walls are shown on the floor plan drawings). What is interesting is that it was assumed that the south–eastern wing would be rebuilt in the future, which was shown on the drawing of the elevations.⁶⁰

The functional layout was somewhat modified over later years, eliminating one of the staircases at the same time. In line with the inventory of 1974, the building housed a pharmacy, offices (undoubtedly borough offices), library, hardware and household goods store, and an MO Citizens' Militia station.⁶¹ Today, it is the seat of the Jabłonna Borough Offices.

CONCLUSION

It seems that it is absolutely certain that the author of the design for the inn in Jabłonna was Szymon Bogumił Zug and that the building was erected by the year 1778 and that, quite possibly, it was one of the first in the complex.

In spite of its seemingly good condition, the building requires urgent renovation and modernization, mainly with respect to the conservation of the walls, the application of damp–proofing, and its overall adapting to modern needs and requirements. It will probably be possible to conduct complete conservation, historical, and architectural studies during the construction and conservation work phase. The façades of the old inn will then be able to receive their original colors as befits Classical architecture. There is also the possibility of recreating other significant elements of such a distinguished architect, as was Szymon Bogumił Zug. The proper identification of the history of the building subject to renovation and conservation will facilitate the selection of the appropriate vehicles for expressions, such as materials, details, and colors. In the case of this historical monument, the façade finish as well as assumed functional solutions as found in the renovation and remodeling design will make the building's ties with the rest of the residential complex clear.

APPENDIX NO. 1

An account of the inn in Jabłonna as found in the inventory entitled, “Opisanie i oszacowanie Dóbr Dziedzicznych Jabłonna i Wieliszewa w obwodzie Warszawskim uskutecznione w miesiącu sierpniu 1818 r.” [A description and assessment of the hereditary properties of Jabłonna and Wieliszew in the Precinct of Warsaw as effected in the month of August of the Year 1818], AGAD, Collection 349 – The Potocki Archives in Jabłonna.

16. Jabłonna Inn, two–story masonry, tile–covered, 775 cubits long and 25 1/2 cubits wide, to which stables for travellers are attached on both sides and roofed in tiles. Each of these stables, complete with manger and ladder, is 75 1/2 cubits long and 18 1/2 cubits wide.

⁶⁰ J. Trojanowska and R. Ostapowicz, *Projekt budynku Urzędu Gminnego dawna 'Stara Karczma' w Jabłonie* [Design for the Borough Office building, formerly the “Old Tavern” in Jabłonna], 1950 (in the collection of the archives of the MWKZ Mazovian Voivdeship Heritage Office).

⁶¹ *Plan inwentaryzacyjny bud. Urzędu Gminnego w Jabłonie, ul. Modlińska* [Measured survey plan of the Jabłonna Borough Office building on Modlińska Street], 1974 (in the collection of the archives of the MWKZ Mazovian Voivdeship Heritage Office).

Downstairs, the inn has two grand taverns and three chambers, the great kitchen with its bakery and pantry as well as convenient cellars. The second floor is the location of the grand hall and billiard room as well as five guest rooms.

The courtyard is surrounded by a masonry wall that includes the *Schlachthaus* [slaughterhouse], pigsty for cattle, swine and poultry, woodshed and shadoof. Just behind the inn is its vegetable garden as added.

17. A masonry smithy roofed in tiles is attached to the inn (...).

18. A masonry building roofed using shingles attached to the inn on the other side (...).

APPENDIX NO. 2

Description of the Inn in Jabłonna:

Inventory from the Year 1821, set 349 – The Potocki Archives of Jabłonna, vol. 37

A two-story Inn with Stables two, masonry, tile-covered, with Chimneys two raised over the roof, access to the Entry Hall through framed double doors on hinges with a lock, bar, and single key, with a single window over the transom, flooring of brick and stairs to the upper lodgings, a single door to the Kitchen on hinges, with a lock, key, and one bar, in it a fire encompassed by a Great Hood secured by iron bars, a roaster and stove lids on the side, masonry, flooring of brick, windows three and one over the door transom with hinges and two in the walls leading to two alcoves, and double doors on hinges with a lock, key, and bar to the yard, leading to the cellar a single Door on hinges with a lock and inserted key, ordinary four-part door on straps with latches two. Small windows six to the Tavern room, a single door on hinges with lock, bar, and key, in it square windows four with hinges and double shutters on hinges with bolts two, a stove of white tiles, a Corner Fireplace, and single door on hinges with a lock, bar, and key to the Stables. From this Chamber to the alcoves two single doors with locks, bars, and keys three, and in them four-quarter windows on straps and with double shutters on hinges with two bolts, in all Chambers a plastered ceiling, milled wooden flooring, from the hall stairs lead to the upper Corridor with a single door and in it a four-quarter window on a single strap, and stairs to the roof with a single door on hinges with latches, farther down the Corridor a single door on hinges with a lock and key to the stable attic, and on the right-hand side of the Corridor near the stairs a single door with a lock and key and bar to the Hall and there a four-quarter window on two straps, and ditto the smaller ones with double ironmongery to the Corridor two, a stove of white tiles. On the left side of the Corridor leading to the second Hall, a single door on hinges with a lock, bar, and key, and in it a four-quarter window with straps two, a stove of white tiles, a Corner Fireplace, and single door with lock and key leading to the stable attic, and from that Hall to the side rooms Single Doors on hinges with locks three, with bars and keys, and four-quarter windows with straps two, from the rear Corridor leading to Rooms there, single doors on hinges with locks and bars three and in these single Doors with hinges and locks with keys and bars three, four-quarter windows on straps three, a stove of white tiles and a Corner Fireplace, and in those rooms and halls plastered ceilings, flooring of milled wood, under the Roof in the Smoke Boxes, double square windows six, in the stables two framed double doors on hinges with timber stops and through iron Braces four, double windows four, ceiling of

milled boards, flooring of logs on the sides and Paving Stones in the center, smoke box windows four, in the two Stables on both side new Mangers and Grids.

Yard, walled in the back of the inn with a Gate with double doors on hinges with handles with straps and one wicket with an ordinary door on hinges.

Well in that Yard with milled boarding with a shadoof and shod bucket.

Pigsty. Cubits Thirty–Seven long, Four Cubits wide, Two Cubits high by the wall, of milled wood, with four partitions within. Single door with strap hinges and latches four, roofed with shingles, and a Shed with a door on hinges with handles and straps under the same roof.

Slaughterhouse. In the back of the Stable of attached lumber, lined with boards, with an entry door on hinges, old, Seven and one–half cubits long, Five and one–half cubits wide, Three cubits high.

SUMMARY

The local government of Warsaw's suburban Jabłonna is housed in a building built in the second half of the 18th century—the former inn. In 1774, the youngest of the King's brothers, Michał Poniatowski (1736–1794), came into possession of the residence of the Bishops of Płock in Jabłonna. As soon as the next year he commenced the building of a palace as designed by the Royal Architect, Domenico Merlini. No later than in the year 1778 and quite possibly in parallel with the building of the palace, which would make it around 1774, work on building this residential complex was taken on by another prominent architect of the Polish Enlightenment, Szymon Bogumił Zug.

In as much as Merlini designed the most important building of the complex and laid the underpinnings for the spatial layout of the complex, it was Zug who completed the whole of the project, building the remaining key elements of the venture for the King's brother. Zug built them on the basis of an axial layout. The main axis ran along the entry avenue toward the palace and onward to the Vistula River through a depressed open shoreline basin. Symmetrically, two residential annex buildings were built on both sides of the palace—the south–eastern one was the Royal Annex while the north–western one was the Guest Annex. The palace foreground was a vast courtyard, where the entry was accented by a pair of obelisks and figures of chimeras. The broad entry avenue was intersected by a perpendicular road on which Zug placed two small pavilions, known as the Szeffleroski and Margrave pavilions. Opposite the entrance to the palace, forming the close of the main compositional axis from the northeast, was an inn encompassed by wings consisting of complexes of building designated for peasants.

The inn building should be ranked as a part of the stream of Classical architecture, primarily distinguished by rationalism in terms of both functionality and frugality of form. Located on the central axis and in spite of that fact that it was accentuated by a grand arcade, the main entrance led into a relatively small entrance hall, chiefly serving circulation, not representational purposes. It provided access to the remaining parts of the building—the tavern and guest rooms linked with direct connections to the stables, and stairs

to leisure and guest rooms as well as to the cellars. A door led to the kitchen and bakery behind the entrance hall. Large, vaulted cellars were located beneath a part of the rooms.

The solution used in shaping the Jabłonna inn volume should be considered very successful. It was compact and covered by a tiled pitched roof, which is a response to Polish climatic conditions. The frugal and purist solution for the façades has an ordered rhythm of windows that are provided with moderate decorative elements.

In spite of the lack of accuracy as to the dating of the time of building of the inn as well as the fact that it was not taken into account in a monograph devoted to Zug by Marek Kwiatkowski, it seems to absolutely confirm that the author of the inn in Jabłonna was S.B. Zug and that the building was built by 1778 and quite possibly as one of the first in the complex.

Key words: Jabłonna, Szymon Bogumił Zug, inn, roadhouse, Classicism.

Ilustracja 19. Jabłonna, ul. Modlińska 152, dawna austeria — obecnie siedziba Urzędu Gminy. Fot. Michał Dudkowski, 2023

Figure 19. Jabłonna, No. 152 Modlińska Street, former inn — currently the seat of the Municipal Office. Photo by Michał Dudkowski, 2023